

Forskningsrapport 2009-057

Verdiskaping og kulturminner

Karin Ibenholt
Einar Bowitz
Lars-Erik Becken

Verdiskaping og kulturminner

Karin Ibenholt*
Einar Bowitz
Lars-Erik Becken

Resymé

Kulturminner kan spille en rolle for verdiskapingen i lokalsamfunn. Dette kan enten være i form av inntekter fra besøkende eller gjennom å gi samfunnet en identitet som tiltrekker seg både innbyggere og næringsvirksomhet. Vi har analysert hvordan kulturminnene på Røros bidrar til verdiskapingen lokalt, og finner at den målbare effekten, dvs. inntektene fra besøkende, er et bidrag på 7 prosent av total økonomisk aktivitet. Identiteten lar seg ikke måle kvantitativt, og våre kvalitative undersøkelser blant bedrifter, innflyttere og ungdommer viser at kulturminnene kun spiller en mindre rolle for identiteten på Røros.

Emneord

Kulturminner, verdiskaping, regional økonomi

* Kontaktperson, Econ Pöyry, Postboks 5, 0051 OSLO.
Tlf.: +47 92 29 37 01, faks: 22 42 00 40, <http://www.econ.no>, e-post: karin.ibenholt@poyry.com.

Takk til NIKU v/Torgrim Guttormsen, Knut Fageraas og Jon Brønne for samarbeidet, til deltagerne i prosjektets referansegruppe og til Haakon Vennemo for bidrag og konstruktive tilbakemeldinger underveis, og til Perly Lyngøy for hjelp til å ferdigstille rapporten.

Rapporten er utarbeidet med økonomisk støtte fra programmet «Landskap i endring» i Norges forskningsråd

Innhold

SAMMENDRAG OG KONKLUSJONER	1
1 INNLEDNING	3
1.1 Bakgrunn	3
1.2 Problemstilling	3
1.2.1 Referansegruppe	4
2 METODISK DRØFTING	5
2.1 Hva er økonomisk verdiskaping?	5
2.2 Hvordan måle verdiskaping?	5
3 DETTE ER RØROS	7
3.1 Kulturminnene på Røros	7
3.2 Kulturminnene og forvaltningen de siste 100 år	8
3.3 Folketall, sysselsetting og næringsvirksomhet	12
3.4 Turisme på Røros	14
3.5 Spørreundersøkelse blant turistene på Røros	16
4 ØKONOMISK VERDISKAPING	21
4.1 Hvor mye genererer turistene?	21
4.1.1 De direkte inntektene generer ringvirkninger	21
4.1.2 Kulturminneturistene sysselsetter 7 prosent av arbeidsstokken	22
4.2 Markedsføring av Røros	23
4.2.1 Røros forbindes med kvalitet	24
4.2.2 Negativt at Røros er et avsidesliggende sted	25
4.2.3 Begrenset bruk av Røros i markedsføringen	25
4.3 Kulturminner, identitet og bostedsønsker	26
4.3.1 Ungdoms stedsidentitet og bostedsønsker	26
4.3.2 Kulturminner og flytting til Røros	29
4.4 Midler fra Riksantikvaren	31
4.5 Hva betyr forvaltningen for verdiskapingen?	31
5 KULTURMINNENES BETYDNING FOR SYSSELSETTING, BOSETTING OG VERDISKAPING PÅ RØROS	34
5.1 I dag	34
5.2 I fremtiden	35
REFERANSER	38
VEDLEGG I: OM PROSJEKTET	39
VEDLEGG II: REFERANSEGRUPPEN	41

Sammendrag og konklusjoner

Kulturminner kan spille en rolle for verdiskapingen i lokalsamfunn. Dette kan enten være i form av inntekter fra besøkende eller gjennom å gi samfunnet en identitet som tiltrekker seg både innbyggere og næringsvirksomhet. Vi har analysert hvordan kulturminnene på Røros bidrar til verdiskapingen lokalt, og finner at den målbare effekten, dvs. inntektene fra besøkende, er et bidrag på 7 prosent av total økonomisk aktivitet. Identiteten lar seg ikke måle kvantitativt, og våre kvalitative undersøkelser blant bedrifter, innflyttere og ungdommer viser på at kulturminnene kun spiller en mindre rolle for identiteten på Røros.

Bakgrunn

Kulturminner har åpenbare egenverdier i form av bygninger, bymiljøer, kulturlandskap og tradisjoner knyttet til disse: Samtidig har det de senere årene vokst fram en økende interesse for å se kulturminner som et middel for å styrke økonomien i lokalsamfunn og regioner.

Problemstilling

Prosjektets hovedmål har vært å beregne de økonomiske effektene i form av økonomisk verdiskaping og sysselsetting i lokalsamfunnet på Røros, som kan tilskrives kulturminneverdiene i kommunen. Prosjektet har også belyst konflikten mellom ønsket om å bevare kulturminnene og ønsket om å stimulere næringsutvikling og verdiskaping i lokalsamfunnet, samt hvordan alternative måter å forvalte kulturminnene på, kan påvirke mulighetene for verdiskaping.

Prosjektet er gjennomført i form av en "case-studie" av kulturminnene på Røros. Foruten at resultatene forhåpentlig er av nytte for Røros-samfunnet og sentrale myndigheter, håper vi at resultatene fra prosjektet vil være av interesse også for andre lokalsamfunn og regioner når man diskuterer forvaltning av kulturminner og forholdet mellom kulturminnevernet og næringsøkonomiske interesser.

I prosjektet har vi kartlagt Røros både ved hjelp av skriftlig dokumentasjon, som for eksempel avisartikler og offentlig statistikk, og gjennom spørreundersøkelser blant og intervjuer med innbyggere, turister og representanter for næringsliv og kommunen.

Hovedkonklusjoner

De fysiske og landskapsmessige kulturminnene på Røros, og investeringene i dem, har vært en kilde til arbeidsplasser og inntekt for den lokale økonomien i en årrekke. De har vært viktige for innbyggenes tilknytning til stedet – deres identitet – men de undersøkelser vi har gjennomført tyder ikke på at identitetsfølelsen overfor hjemstedet nødvendigvis er sterkere på Røros enn andre steder. På Røros er man særlig stolte av kulturminnene og kulturarven, mens innbyggerne i andre kommuner kan føle like sterk identitet som følge andre forhold i sitt lokalsamfunn og sin hjemkommune. Våre undersøkelser av flyttemotiver og bostedspreferanser på Røros tyder heller ikke på at kulturminnene utgjør noen merkbar tiltrekningskraft for personer som vil flytte til Røros, eller tiltrekningskraft for ungdom på Røros i forhold til å bosette seg der når de skal etablere seg som voksne. Mulighetene til å kunne få en jobb og inntekt er den avgjørende faktoren for å etablere seg på et sted – det gjelder også Røros. Det kan nok

være at Røros' renommé som interessant by med godt kulturliv og kulturminner har vært utslagsgivende for at enkelte har flyttet til Røros (eller unnlatt å flytte derfra), men omfanget synes altså å ha vært beskjedent.

Heller ikke synes Røros som "kulturby" å ha vært av merkbar betydning som markedsføringsmiddel og merkevare for industribedrifter lokalisert i Rørosregionen. Enkelte bedrifter har "Røros" i navnet, noe som imidlertid ikke Rørosbedrifter er alene om. Intervjuer med næringslivsledere på Røros viser at bedriftene ikke bruker Rørosnavnet særlig aktivt i markedsføringen og at de heller ikke tror at Rørosnavnet har noen særskilt gunstig effekt i markedsføringsammenheng.

Rørossamfunnet har i flere år mottatt statlige tilskudd til vedlikehold og rehabilitering av bygninger. Dette er midler kommunen har fått som følge av kulturminnene, og midlene har virket stimulerende på den lokale økonomien. Slike gunstige effekter ville man fått for alle statlige overføringer, og er ikke effekter en kommune kan påregne å få uten at staten vedtar å bevilge midler. Vi anslår at de statlige tilskuddene til Røros årlig har gitt en sysselsettingseffekt på i størrelsesorden $\frac{3}{4}$ prosent.

Det er effektene fra kulturminnerelatert turisme og turistenes bruk av penger på Røros som kan sies å være de "egentlige" økonomiske effektene av kulturminnene på lokaløkonomien. Våre undersøkelser tyder på at kulturminnene på Røros er avgjørende for at en betydelig andel av de tilreisende til Røros faktisk drar dit. Vi konkluderer med at 60 prosent av dem som drar på ferie/fritidsreise til Røros gjør det på grunn av kulturminnene, og at 30 prosent av konferanseovernattingene på hoteller på Røros kan tilskrives kulturminnene. Turistenes pengebruk genererer jobber og inntekt i bedriftene turistene handler i, og blant underleverandører. Flere jobber fører til redusert utflytting og økt innflytting til kommunen. Det fører i sin tur med seg økte skatteinntekter og statlige tilskudd til kommunen, slik at økt kommunalt tjenestetilbud og flere ansatte i kommunen, kan finansieres.

Vårt anslag på en samlet effekt på 7 prosent på sysselsettingen og inntekt på Røros, ivaretar disse effektene fra kulturminnerelatert turisme. Som omtalt over, er eventuelle gunstige effekter på lokaløkonomien av at kulturminnene gjør det mer attraktivt å bosette seg på Røros, trolig så små at de kan ses bort fra.

Kulturminnevernet på Røros har ofte vært et konflikttema i utbyggingssaker i kommunen. Vernehensyn har lagt restriksjoner på utforming av offentlige og private bygg, og vært begrensende på arealbruk i forbindelse med næringsvirksomhet, boliger og infrastruktur. Våre analyser synliggjør de positive effektene man på samfunnsnivå kan oppnå ved å bevare og vedlikeholde kulturminnene ved å opprettholde Røros' attraktivitet som reisemål for turister.

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

Kulturminner har åpenbare egenverdier i form av bygninger, bymiljøer, kulturlandskap og tradisjoner knyttet til disse: Samtidig har det de senere årene vokst fram en økende interesse for å se kulturminner som et middel for å styrke økonomien i lokalsamfunn og regioner. Dette gjenspeiles blant annet i Regjeringens kulturminnemelding fra 2005, St.meld. nr. 16 (2004-2005), og i Riksantikvarens verdiskapingsprogram som ble etablert i 2005.

De økonomiske verdiene fra kulturminnene i et samfunn kan komme blant annet ved at kulturminnene kan bidra til å

- øke antall tilreisende (turister og andre) som legger igjen penger i lokalsamfunnet.
- styrke lokal identitet, og derigjennom påvirke folks ønsker om å bosette seg eller bli værende i lokalsamfunnet eller å etablere næringsvirksomhet der.

Selv om mange antar at det er en sammenheng mellom kulturminner og lokal verdiskaping og økonomisk utvikling, er det *lite faktisk kunnskap* om hvor sterk den er og hvordan årsakssammenhengene ser ut. I NOU 2002:1 pekes det på at ”dagens offentlige statistikk er utilstrekkelig for å kunne stadfeste den samfunnsøkonomiske effekten, eller ringvirkningen, et kulturminne eller kulturmiljø har for lokalsamfunnet. Det mangler presise og samordnede data”. I tillegg til at offentlig statistikk ofte er utilstrekkelig, er det som regel komplekse sammenhenger som ikke enkelt lar seg beskrive av statistisk informasjon. Flere studier, deriblant ECON (2003) og Baadsvik og Daugstad (2003), peker også på behovet for mer detaljert forskning for å avdekke sammenhengene.

Econ Pöyry og NIKU startet i 2005 opp et felles forskningsprosjekt, ”Kulturarv og verdiskaping. Økonomiske virkninger av kulturarven på Røros”, hvor hovedmålet er å beregne de økonomiske effektene i form av økonomisk verdiskaping og sysselsetting i lokalsamfunnet på Røros, som kan tilskrives kulturminneverdiene i kommunen. Prosjektet er i all hovedsak finansiert av Norges Forskningsråd, gjennom programmet ”Landskap i endring”.¹

1.2 Problemstilling

Prosjektets hovedmål har vært å beregne de økonomiske effektene i form av økonomisk verdiskaping og sysselsetting i lokalsamfunnet på Røros, som kan tilskrives kulturminneverdiene i kommunen. Prosjektet har også belyst konflikten mellom ønsket om å bevare kulturminnene og ønsket om å stimulere næringsutvikling og verdiskaping i lokalsamfunnet, samt hvordan alternative måter å forvalte kulturminnene på, kan påvirke mulighetene for verdiskaping.

Prosjektet er gjennomført i form av en ”case-studie” av kulturminnene på Røros. I tillegg at resultatene forhåpentlig er av nytte for Røros-samfunnet og sentrale myndigheter, håper vi at resultatene fra prosjektet vil være av interesse også for andre

---

¹ Hjemmesidene til programmet Landskap i endring: <http://www.program.forskningsradet.no/landskap/>

lokalsamfunn og regioner når man diskuterer forvaltning av kulturminner og forholdet mellom kulturminnevernet og næringsøkonomiske interesser.

I Vedlegg I presenteres prosjektet og de syv delprosjektene mer i detalj.

1.2.1 Referansegruppe

I tilknytning til prosjektet har det blitt etablert en lokal referansegruppe. Formålet med gruppen har vært å drøfte problemstillinger og resultater, samt å forankre prosjektet lokalt. Se vedlegg II for en oversikt over medlemmene i referansegruppen.

Gruppen har kun hatt 2 møter, men gruppens medlemmer har også hatt anledning til å komme med kommentarer og innspill til deler av prosjektdokumentasjonen. I tillegg ble det arrangert et større informasjonsmøte ved prosjektets oppstart, mai 2005, og et møte i starten av arbeidet med fremtidsscenarioer, hvor referansegruppen og andre inviterte deltok.

2 Metodisk drøfting

Verdien av kulturminner kan beregnes ved minst to forskjellige angrepsmåter. Den ene er å beregne den samfunnsøkonomisk verdien, mens den andre ser på den mer snevre økonomiske verdiskapingen. Den samfunnsøkonomiske verdien fanger opp estetiske, sosiale, historiske og kulturelle verdier og kan deles opp i forskjellige kategorier, som egen-, bruks-, opplevels- og erfaringsverdi. Verdien kan beregnes ved hjelp av studier som avdekker befolkningens betalingsvillighet, ekspertvurdering, mv., se for eksempel Navrud og Ready (2003).

I vår analyse har vi imidlertid vært opptatt av økonomisk verdiskaping og kulturminner som grunnlag for næringsvirksomhet, dvs. at vi har sett på størrelser som er mer direkte målbare enn den samfunnsøkonomiske verdien. Vår tilnærming er basert på at det blant mange aktører har vært en økende tro på at satsing på kultur og kulturminner kan bidra til å stimulere næringsliv og sysselsetting i lokalsamfunn og regioner. Antatte positive økonomiske effekter av å satse på kultur og kulturminner brukes ofte som et argument for å bruke offentlige midler til dette. Det finnes imidlertid få konkrete beregninger som viser at kulturminner faktisk stimulerer næringslivet, og vår analyse er et forsøk på å bidra med beregninger som enten kan styrke eller avkrefte disse argumentene.

2.1 Hva er økonomisk verdiskaping?

Verdiskaping er egentlig ikke et klart definert økonomisk begrep, men forstås som regel som nettoproduksjon av økonomiske goder, dvs. mengden av økonomiske goder skapt minus det som er brukt opp i produksjonen. Denne definisjonen forutsetter at mengden økonomiske goder kan måles med en felles måleenhet.

Alle økonomiske goder kan i prinsippet verdsettes i penger, i kroner og øre, men for flere typer av goder kjenner en verken pris eller mengde i praksis. Et typisk gode som man ikke alltid kjenner den økonomiske verdien på er miljøkvalitet.

Det finnes ikke noe mål for samlet verdiskaping i Norge eller noe annet land. De offisielle målene for produksjon og velstand er nasjonalproduktet og nasjonalinntekten, hvilket er mer snevre begrep enn økonomisk verdiskaping slik det er definert ovenfor, ettersom de i hovedsak omfatter de økonomiske goder som det finnes reelle priser for. Nasjonalt og internasjonalt arbeides det med å skape bedre mål på nasjonalproduktet, i form av for eksempel ressursregnskap.

Til tross for at økonomisk verdiskaping kan synes å være en noe snever innfallsvinkel, har vi i de kvantitative analysene i dette prosjektet begrenset oss til å måle verdiskaping i bedriftene (driftsinntekter minus driftsutgifter) og den direkte og indirekte sysselsettingen som kulturminnene genererer.

2.2 Hvordan måle verdiskaping?

Den økonomiske verdiskapingen av en satsning på kulturminner kan deles opp i direkte og indirekte inntekter og effekter. Direkte effekter er:

- Inntekter fra varer og tjenester som selges til andre enn lokalbefolkningen, dvs. selges enten til tilreisende eller eksporteres

- Dette gir direkte sysselsetting og verdiskaping i lokalsamfunnet

De indirekte effektene består av²:

- Kryssløpseffekter, dvs. effektene av behovet for lokale underleveranser til den ”direkte” produksjonen av varer og tjenester
- Inntektseffekter ettersom den direkte effekten gir økte lokale inntekter som bl.a. brukes lokalt
- Akselerasjon, dvs. de inntekter som genereres i en eventuell investeringsfase
- Avledede effekter, dvs. at kulturminnene kan generere festivaler og andre arrangement. For Røros er det også aktuelt å trekke inn de håndverkere som har fått opplæring i tradisjonelle teknikker og som selger sine tjenester til andre steder.
- Tiltrekkingseffekter, dvs. at stedet blir et mer attraktivt sted å bo.

Man må imidlertid også ta hensyn til hvorvidt det faktisk finnes ledige ressurser i lokalsamfunnet som kan brukes i satsingen. Hvis ikke vil de nye virksomhetene som etableres bare medføre en omfordeling av tilgjengelige ressurser, og fortrenge noen annen virksomhet. I slike tilfeller vil verdiskapingen være differansen mellom inntektene fra ny virksomhet på den ene side, og inntekten man mister fra gammel virksomhet på den annen side.

Det er også viktig å være klar over at de ovenfor beskrevne effektene inntreffer ved ethvert prosjekt hvor midler investeres, enten det er investering i kulturminner, i ordinær kommunal tjenesteproduksjon eller i en privat bedrift. Man bør derfor ikke uten videre bruke disse anslagene på effekter på lokal økonomi som indikatorer for effekter av kulturminner på lokaløkonomien, ettersom lignende effekter vil kunne oppnås også i andre prosjekter. Bare dersom kulturminneprosjekter har større lokale ringvirkninger enn andre prosjekter, gjennom høyere andel lokalt produserte innsatsvarer eller gjennom å være mer arbeidsintensivt, bør dette ”godskrives” kulturminneprosjektet.

Det er også viktig å huske at kulturminne- og andre investeringsprosjekter kan påføre lokalsamfunnet *kostnader*. Flere tilreisende kan for eksempel innebære økt slitasje på kulturminnet og kreve økte investeringer i infrastruktur.

Drøftingen av det teoretiske fundamentet og økonomiske effekter av å satse på kulturminner er dokumentert i Bowitz og Ibenholt (2009). For en kortversjon vises til Bowitz og Ibenholt (2006).

---

² Det er som regel ikke et helt klart skille mellom disse effektene, og hvordan de deles opp og defineres varierer også mellom ulike ringvirkningsanalyser og studier.

3 Dette er Røros

3.1 Kulturminnene på Røros

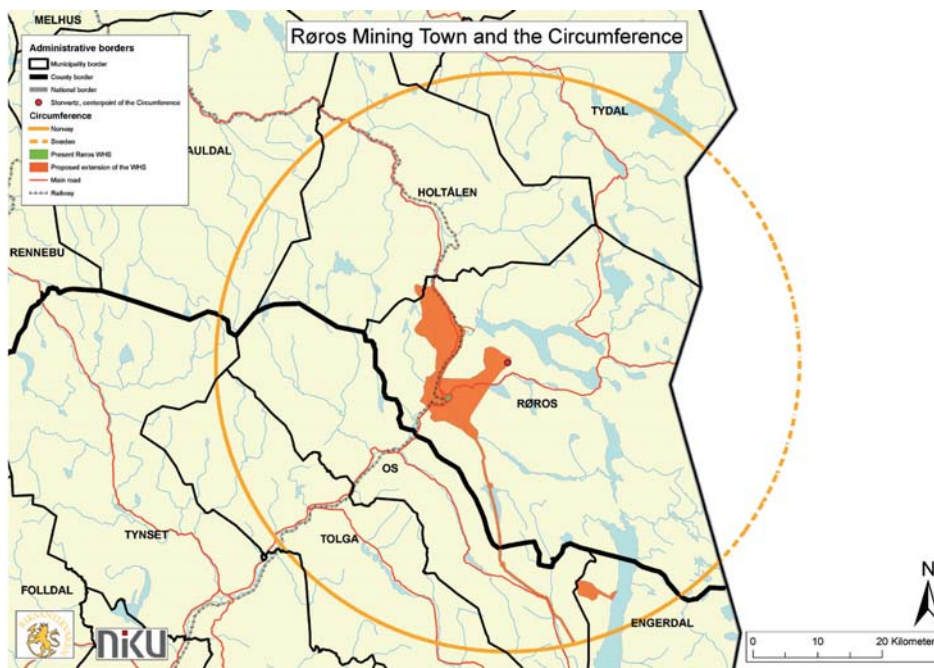
Bergstaden Røros er en av Europas eldste trehusbyer, og en av de få gruvebyene i verden som siden 1980 er oppført på UNESCOs liste over verdens kulturarv. Bykjernen har en sjelden stor og godt bevart trehusbebyggelse, og det ekte og autentiske forsterkes ved at mennesker fremdeles bor og arbeider i de gamle husene.

Fra midten av 1600-tallet ble det drevet gruvedrift basert på kobber på Røros. I 1977 gikk kobberverket konkurs, og den siste gruen ble lagt ned i 1986. Etter konkursen i 1977 ble Kobberverkets eiendommer overtatt av staten. I 1980 fikk Rørosmuseet drift og vedlikeholdsansvaret for bygningsmassen, alle de tekniske installasjonene og alle løse kulturminner som hadde tilhørt Røros Kobberverk.

Røros bergstad er en kombinasjon av by- og gårdsstruktur, gruvesamfunn og trehusbebyggelse. Bergstadens eldre og nyere historie er meget godt dokumentert i forhold til mange andre steder i landet det er naturlig å sammenlikne byen med. Dette har resultert i at Rørossamfunnet i stor grad brukes som matrise og studieobjekt for en rekke nasjonale og internasjonale faggrupper av ulike profesjoner.

Gruvene ligger i 45 km omkrets fra bergstaden innenfor et område kalt circumferencen, se kart 3.1. Foreløpig er det kun selve bergstaden, kart 3.2, som er omfattet av verdensarvstatusen, men det pågår et arbeid for å utvide statusen til hele circumferencen.³

Kart 3.1 Røros og circumferencen

Kilde: NIKU

³ Se for eksempel http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Prosjekter/Utviding_av_verdsarvomradet_Roros/

Kart 3.2 Nåværende verdensarv, Bergstaden

Kilde: NIKU

3.2 Kulturminnene og forvaltningen de siste 100 år

Nedenfor redegjør vi for bygningsvernet på Røros de siste hundre årene, ettersom diskusjonene og utviklingen av denne delen av vernet har vært viktig for utviklingen av Røros som kulturminnehistorisk merkevare. Gjennomgangen bygger på Brønne og Andersen (2006).

Vernetanken begynner rundt århundreskiftet

Rundt århundreskiftet 1900 ble de første friluftsmuseene i Norge etablert, herunder Bygdøy (1894), Trysil (1901) og Maihaugen (1904). På Røros fikk man samtidig de første diskusjonene om vern og opprettelse av et lokalt museum. I tillegg til en generell bekymring over oppkjøpere som tømte lokalsamfunn for historiske gjenstander, ble

diskusjonen om et lokalt vern både av bygninger og gjenstander knyttet spesielt opp til to hendelser:

- I 1902 ble barokkorgelet i Røros kirke lånt ut til den nye kirkesamlingen på Norsk Folkemuseum.
- Aspaasgården ble solgt i 1910. Lokale interessentene ønsket å kjøpe og bevare bygningen på stedet, men klarte ikke å samle inn nok midler. Bygningen ble kjøpt av Trøndelag Folkemuseum, og demontert og flyttet til Sverresborg i 1917. Med jevne mellomrom helt frem til i dag har diskusjonen om tilbakeføring av Aspaasgården til Røros kommet opp.

Opprettelsen av Riksantikvaren i 1912 og den første fredningen

1912 ble forvaltnings- og faginstusjonen Riksantikvaren opprettet, og i 1920 ble loven om bygningsfredning vedtatt av stortinget. Ifølge loven kunne bygninger eller deler av bygninger som var mer enn hundre år gamle, fredes. For å få en oversikt over aktuelle bygninger sendte man brev til alle landets kommuner, lensmenn, organisasjoner og utvalgte kulturinteresserte privatpersoner med ønske om bistand om opplysninger om interessante bygninger i deres distrikt, helst oppført før 1840-årene. Ifølge Brønne og Andersen (2006) er beskrivelsen for Røros bergstad omfattende (46 bygninger blir nevnt), og enkeltbygninger og historikk er vesentlig mer utfyllende beskrevet enn for de fleste andre områdene i landet.

De første fredningene på Røros ble gjennomført i 1923 og besto av Aasengården, Persstuggu, Per Amundsagården og Sohlbergrekka.

Vreimperioden 1937-1965

Perioden fra 1937 til 1965 kalles for Vreimperioden, etter Riksantikvarens bygningsantikvar, arkitekt Halvor Vreim som engasjerte seg sterkt på Røros. Vreim og hans medarbeidere ønsket å fornye og restaurere bybildet på Røros, og hadde klare forestillinger om hvordan dette skulle gjøres. Hovedtanken var at det var helheten og bybildet på Røros som skulle pleies. Det var imidlertid et problem at for å oppnå det bildet de ønsket og mente var det ideelle, måtte de fjerne store deler av den virkelige bygningshistorien på Røros, som ble ansett som "tarvelig stilforvirring" (Vreim, 1944). I 1897 kom jernbanen til byen om med den sveitserstilen, og gradvis ble Røros en sveitserstilsby. Dette var imidlertid uforenlig med antikvarenes smak, og store deler av sveitserstilsbyen Røros ble borte i Vreimperioden. Det typiske Rørosvinduet, som har vært i bruk i distriktet fra ca. 1800; et torams vindu med tre eller to glass i liggende format i hver ramme, ble også ansett som "upassende", og ble skiftet ut med smårutete vinduer av en type som er eldre enn de husene de ble satt inn i.

I 1939 holdt riksantikvar Harry Fett en festtale som han kaller "Glück Auf. En bergstadspreken på Røros.", hvor han bl.a. ga uttrykk for at helheten (kulturmiljøet) skulle bevares, ikke enkeltobjektene. På samme måte som Vreim mente Fett at bygningene og byen kunne reddes ved å utslette sporene av de "siste års forsyndelser og gjenreise hele byens kulturpreg..."

I 1940 ble den andre fredningen gjennomført. Det viktigste med denne var å sikre opplevelsen av de delene av byen som antikvarene mente hadde spesielt høy antikvarisk verdi. Fredningen omfattet Hyttklokka, "Hyttstuggu", øvre del av Mørkstugata og baksiden av uthusene som hører til i Kjerkgata og Musveita. Det er først og fremst

”kulissene” som ble fredet, våningshusene som hører til de utvalgte uthusene ble ikke fredet, fordi de ligger delvis skjult bak uthusene og ikke utgjør en del av dette kulissepanoramaet.

Den nordiske trebyen 1970-1972

Den Nordiska Trästadene var et felles nordisk prosjekt, initiert av ICOMOS⁴ og den nordiske riksantikvarene, som pågikk 1970-1972. På grunn av bybranner og murtvang er trebyer sjeldne i resten av Europa. Prosjektet hadde som målsetting å kartlegge og evaluere de eksisterende trebyene i Norden. I Norge ble 54 byer og tettsteder presentert som helt eller delvis bygget i tre. Røros ble i den sammenhengen presentert som en av de mest helhetlige og velbevarte trebyene og trehusmiljøene i landet. Dette var med på å styrke tanken om et mer formelt vern av større deler av Røros.

Malmplassprosjektet

I 1974 la museet frem en plan for en fullstendig omorganisering av hele kulturminnevernet og museumsvirksomheten på Røros. Planen var å koordinere og samordne alle aktivitetene, og samle alle aktivitetene ved Malmplassen. Prosjektet fikk navnet Malmplassprosjektet. Det ble forslått å etablere en overordnet organisasjon som skulle sikre samarbeidet mellom alle instansene og aktørene som var involvert i vernearbeidet på Røros. Arbeidet skulle koordineres av en stilling som kombinerte museumsstyrer og byantikvarfunksjonen. Det tok mange år før deler av Malmplassprosjektet ble gjennomført. Den nye museumsbygningen sto ferdig i 1988. I 1990 opprettet Røros Museums- og historielag og Olavsgruvas venner stiftelsen Rørosmuseet, som etter dette har vært en viktig aktør for vern av bergstadens kulturminner.

Det europeiske arkitekturvernåret 1975

1975 var det europeiske arkitekturvernåret, hvor Røros ble utpekt som nasjonalt pilotprosjekt. Arkitekturvernåret ble en enorm suksess og Røros kom i fokus. Viktigheten i det lokale engasjementet som ble vakt, blant annet på Røros, bør ikke undervurderes. Dessuten kom det friske midler til byen for det videre arbeidet med konkrete tiltak for enkeltobjekter innenfor bygningsvernet.

Røros blir verdensarv i 1980

15. november 1978 sendte Riksantikvaren en formell søknad til UNESCO i Paris om å få innskrevet Røros på verdensarvlisten. Røros kommune var i liten grad involvert i denne søknaden, og det gikk lite eller ingen informasjon ut til Rørossamfunnet. Da ICOMOS (som fungerer som faglig råd for verdensarvkomiteen) i mai 1980 valgte å nominere Røros, ble det mottatt med stor glede hos Riksantikvaren og forbauselse hos de få på Røros som fikk vite om det. I september 1980 vedtok UNESCO å skrive inn Røros på listen over verdensarv.

Utnevnelsen fikk bl.a. konsekvenser for hva Røros-samfunnet kunne gjøre lokalt. Arbeidet med regulering av området Småsætran er et eksempel på de innskrenkninger dette ga.

---

⁴ International Council on Monuments and Sites.

Regulering av Småsætran

I 1976 ble den første generalplanen for Røros godkjent av Miljøverndepartementet. I forbindelse med godkjenningen hadde Riksantikvaren og Miljøverndepartementet noen innsigelser om bruken av området øst for Falunvegen, dvs. Småsætran, hvor man ba om at bygninger og anlegg plasseres mest mulig skånsomt i terrenget. Videre burde det tas sikte på en bebyggelsesform som mest mulig harmonerer med den tradisjonelle byggeskikk og det bør gjennomføres en streng arealøkonomi ved planleggingen. Kommunen på sin side ønsket å regulere området for utbygging av boliger, ettersom området var velegnet til boliger ut i fra vanlige plankriterier, som nærhet til byen, sol, utsikt etc. Samtidig viste dette området det tette forholdet mellom industrisamfunnet og jordbruks-samfunnet på Røros, en sammenheng som var fysisk intakt på slutten av 1970-tallet.

Diskusjonen om Småsætran ble en prinsippsak. Med begrunnelse i Røros status som verdensarv valgte Miljøverndepartementet ikke å godkjenne kommunens reguleringsplan med utbygging av boliger i 1981. I 1983 ble kommunen bedt om å nedlegge bygge- og deleforbud i området, og i 1987 ble dette forsterket gjennom en statlig reguleringsplan for Småsætran med vedtak om nedleggelse av bygge- og deleforbud. Dette var for øvrig den første statlige reguleringsplanen i Norge. På 1990-tallet kom et etterspill i saken i form av erstatningssak som grunneierne, inkludert kommunen, reiste mot staten.

Denne planprosessen beskriver dilemmaene i diskusjonen om utbygging og vern, en gryende bevissthet om forholdet mellom kulturminner og miljø, fra objekttenkning til å tenke kulturminner inn i større sammenhenger.

Ifølge Brønne og Andersen (2006) er Småsætran i dag ikke særlig truet som potensielt utbyggingsområde, og det vil høyst sannsynligvis være en naturlig del av et utvidet verdensarvområde. Det bynære landbruket står på dagsorden i de nyeste planene, der dette området blir vurdert som positiv ressurs for byen og bylandskapet og som en buffersone for verdensarvområdet.

Byantikvar og kommunal miljøvernssjef

I 1988, samtidig med at museet sto ferdig, ble den første byantikvaren ansatt, men da i en kommunal stilling. Det ble også opprettet en stilling som kommunal miljøvernssjef, gjennom det såkalte MIK-prosjektet (Miljøvern i kommunene), dette året. Forvaltningen av vernearbeidet på Røros ble delt mellom disse to stillingene. Byantikvaren fikk ansvaret for istandsettingsprosjekter, utbygginger og saksbehandling innenfor verneområdet i byen, mens miljøvernssjefen fikk ansvaret for de naturdominerte områdene rundt byen og for restaureringsprosjektene i de områdene som var relatert til eldre industri- og jordbrukslandskap.

Forsøksprosjektet med byantikvar opphørte i 1992. I 1993 ble ordningen etterfulgt av et nytt prøveprosjekt der koblingen til MIK-reformen var klarere. Ordningen ble finansiert av Miljødepartementet med Riksantikvaren som faglig ansvarlig forvaltningsinstans. Stillingen fikk betegnelsen kulturminneforvalter og ble underlagt kommunens miljøvernssjef. Fullmaktene til stillingen ble vesentlig endret og utvidet i forhold til byantikvarstillingen. Hensikten med dette var å få en klarere integrasjon mellom kultur- og naturminnevern.

Desentralisering av kulturminnevernet

I 1989 ble kulturminnevernet desentralisert og omorganisert, og fylkeskommunene fikk et større ansvar for kulturminnene, herunder forvaltningen av de fredete bygningene. Da den nye omorganiseringen ble gjennomført, fikk man fire forvaltningsnivåer på Røros

1. *Riksantikvaren*: Overordnet forvaltning, statens eiendommer og midlertidige fredninger.⁵
2. *Fylkeskommunen*: Fredete bygg og anlegg. Fylkeskommunens har veiledningsansvar overfor kommunene i plansaker
3. *Byantikvaren*: Kommunalt bygningsvern innenfor plan- og bygningsloven
4. *Rørosmuseet*: Forvaltningen av statens eiendommer og de fredete og ikke fredete museumsbygningene.

Riksantikvaren har det overordnede ansvaret for forvaltningen av verneinteressene på Røros, men samtidig har det hele tiden vært behov for en lokal instans som kan drive vernearbeidet og forvalte de midlene som hvert år blir overført fra staten. Gjennom årene har det vært flere slike lokale utvalg som har utført dette arbeidet.

Brønne og Andersen (2006) peker på at denne strukturen har ført til kompliserte ansvarsforhold, både for forvaltningens aktører, og ikke minst for publikum og eiere.

3.3 Folketall, sysselsetting og næringsvirksomhet

Svak, men jevn økning i folketallet

Røros kommune i Sør-Trøndelag hadde knapt 5.700 innbyggere i 2007. I tettstedet Røros er det ca 3.500 innbyggere. Kommunen ligger relativt usentralt til i forhold til store befolkningssentra (380 km fra Oslo, 270 km fra Hamar og 150 km fra Trondheim).

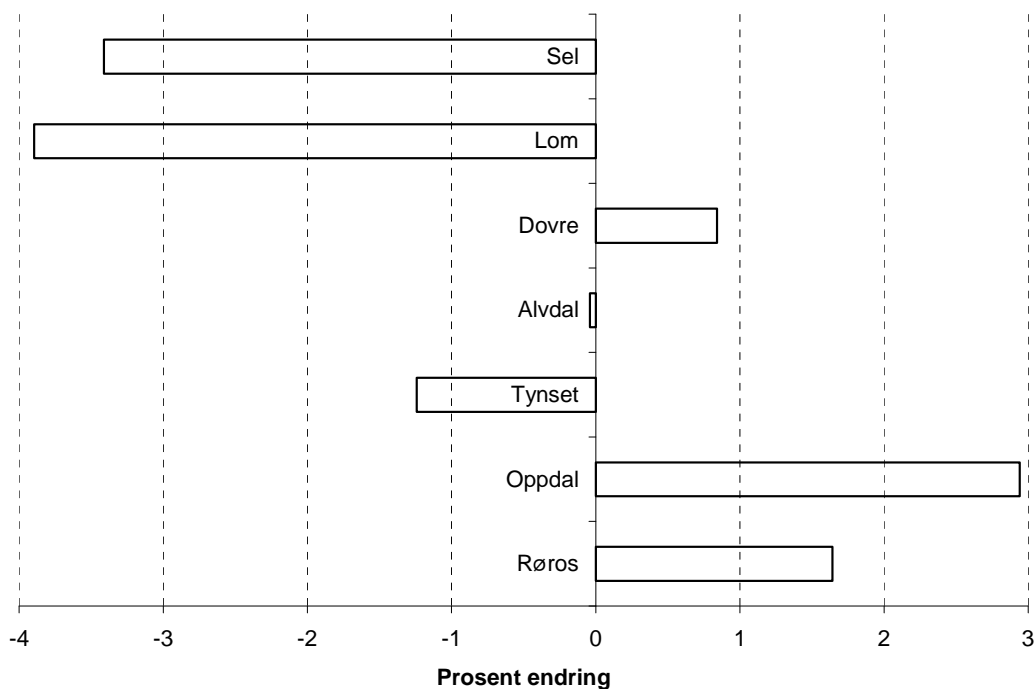
Folketallet på Røros har hatt en svak, men jevn, økning siden tidlig på 1990-tallet. Fra 1990 til 2000 vokste folketallet med nesten 200, eller med 3 ½ prosent. I femårsperioden fra 2000 til 2005 økte folketallet videre, med i underkant av 100 personer, eller 1 ½ prosent. Veksten har altså vært relativt jevn.

Sammenlignet med andre tettstedskommuner på det indre av Østlandet, har Røros hatt en gunstig folketallsutvikling, jf. Figur 3.1. Bare Oppdal av de kommunene vi sammenligner Røros med, har hatt sterkere vekst i folketallet enn Røros.

---

⁵ "Den gamle Bergstad" 1939-1940, "Samordningsnemnda for det antikvariske og historiske arbeid i den gamle Bergstad" 1945-1972, "Utvalg for antikvarisk vernearbeid i Røros" 1972-1977).

Figur 3.1 *Befolkningsvekst 2000-05 i Røros og andre tettstedskommuner på indre Østland. Prosent*

Kilde: SSB

Høy andel sysselsatte i industrien

Industrien står for en høy andel av sysselsettingen i kommunen, nesten 20 prosent av de sysselsatte i 2005, jf. Tabell 3.1. Dette er en høy andel både i forhold til sammenligningskommunene og i landssammenheng. Reiselivet (hoteller og restauranter) sto for 7 prosent av sysselsettingen, noe som igjen er blant de høyeste andelene i sammenligningskommunene. Offentlig sektor er viktig for den samlede sysselsettingen i kommunen, med en andel på nesten 35 prosent i 2005.

Samlet sysselsetting har økt de senere årene, men utenom offentlig sektor har sysselsettingen avtatt. De siste årene har sysselsettingen avtatt både i primærnæringene, industrien og i hoteller og restauranter, men økt i varehandelen, privat tjenesteyting, mye i bygg og anlegg og i særdeleshet innenfor offentlig forvaltning. Reiselivsbedriftene synes å ha hatt et mer eller mindre uendret aktivitetsnivå de senere årene.

Tabell 3.1 Sysselsetting etter næring blant bosatte på Røros.
Personer per 4 kvartal hvert år

	2000	2005	% endring 2000-2005	% fordeling 2005
Primærnæringer	182	156	-14,3	5,2
Industri	640	582	-9,1	19,4
Bygg/anlegg, kraft, vann	215	234	8,8	7,8
Varehandel	342	371	8,5	12,4
Hotell og restaurant	218	217	-0,5	7,2
Transport	162	160	-1,2	5,3
Privat tj yting	227	239	5,3	8,0
Off forvaltning	879	1045	18,9	34,8
Sum	2865	3004	4,9	100,0

Kilde: SSB

Lav arbeidsledighet

Registrert ledighet er lav på Røros. I 2005 var ledigheten 1,5 prosent av befolkningen mellom 16 og 66 år, mens denne raten på nasjonalt nivå var nesten 3 prosent. Mange av dem som jobber på Røros er pendlere fra omegnskommunene. I de to nærmeste kommunene (Os og Holtålen) er netto utpendling ca 30 prosent av sysselsettingen, mens det for Røros er en netto innpendling på nesten 10 prosent av sysselsettingen. For hele regionen under ett er det imidlertid netto utpendling på omtrent 7 prosent av sysselsettingen.

De siste årene har ledigheten økt noe på Røros, noe som må ses i sammenheng med den svake utviklingen i industrisektoren, og mangel på vekst i privat tjenesteyting, herunder reiselivet.

3.4 Turisme på Røros

Situasjonen i 2005

Røros har 7 hoteller og 4 campingplasser ifølge SSBs reiselivsstatistikk. I 2005 hadde hotellene til sammen 375 rom, 71.000 gjester og 115.000 gjestedøgn. I gjennomsnitt hadde altså hver gjest 1,6 overnattinger. Omsetningen for overnattinger var 54,4 millioner kroner i 2005. Per gjestedøgn blir omsetningen dermed knapt 770 kroner i 2005. Antall overnattinger på campingplasser er i størrelsesorden 30 prosent av tallet på hotellovernattinger.

Tabell 3.2 Gjestedøgn etter opprinnelsesland i 2005. Antall og prosent

	Gjestedøgn	Prosent
Norge	108051	94,3
Utlandet	6536	5,7
Sverige	1448	1,3
Danmark	206	0,2
Finland	281	0,2
Tyskland	1601	1,4
Nederland	461	0,4
Frankrike	448	0,4
Sveits	325	0,3
Italia	172	0,2
USA	250	0,2
Øvrig	1344	1,2
I alt	114587	100,0

Kilde: SSB

Den store majoriteten av gjestedøgnene på Røros er norske, nesten 95 prosent i 2005. Den største gruppen turister for øvrig er tyskere og svensker med til sammen 2,7 prosent av gjestedøgnene. Det kommer også en del nederlendere, sveitsere og franskmenn.

Veksten i overnattinger kommer fra norske besøkende

Antallet overnattinger på hotellene (hotellgjestedøgn) på Røros steg med 3,5 prosent fra 2000 til 2005, eller i gjennomsnitt 0,7 prosent per år. Det er norske reisende som står for veksten i hotellovernattingene, mens antall gjestedøgn på hotellene på Røros fra utlendinger gikk ned med drøyt 6 prosent fra 2000 til 2005. Utviklingen i hotellgjestedøgn på Røros er noe svakere enn utviklingen i hotellgjestedøgn for landet sett under ett.

Tabell 3.3 Antall gjestedøgn på hoteller på Røros og i landet sett under ett. Indekser (2000=100)

	Landet		Røros	
	Nordmenn	Utlendinger	Nordmenn	Utlendinger
2000	100,0	100,0	100,0	100,0
2001	101,8	97,0	98,6	84,2
2002	100,7	94,7	95,2	101,2
2003	98,8	88,1	100,7	87,1
2004	103,2	92,5	94,5	87,3
2005	108,3	95,9	104,2	93,7

Kilde: SSB

I perioden er det særlig nedgangen i overnattinger på Røros fra svensker, som har vært viktig for nedgangen i det totale antallet overnattinger av utlendinger, men prosentvis har nedgangen i antall dansker vært større. Tyskerne, som er en stor gruppe, har opprettholdt tallet på overnattinger, mens det er økning for Sveits, Frankrike, Nederland

og Italia. Gruppen ”øvrig” har en kraftig økning i tallet på overnattinger, noe som gjenspeiler økning i turister fra øvrige europeiske land, samt en viss økning fra Japan.

Økt kapasitet, men uendret kapasitetsutnyttning

Selv om hotellkapasiteten på Røros steg kraftig rundt år 2000, har ikke tallet på gjestedøgn (faktiske overnattinger) steget. Det tyder på at det ikke er kapasiteten i overnattingsbedriftene som begrenser tallet på overnattinger, selv om det ikke kan utelukkes at det kan være kapasitetsproblemer enkelte døgn i høysesongen. Disse er imidlertid trolig ikke store, all den tid antall gjestedøgn har endret seg lite på årsbasis.

De fleste som overnatter er på ferie

Overnattingsmarkedet kan deles inn etter formålet med overnattingen: Konferanse, yrke eller fritid. I 2005 var 30 prosent av overnattingene relatert til konferanser, 10 prosent til yrkesreiser og 60 prosent til ferie og fritid. Siden 1998 har konferansemarkedet vokst, yrkesovernattingene avtatt, og overnattingene med formål ferie og fritid, først steget og deretter avtatt. Det er særlig siden 2003 at det har vært en negativ utvikling i overnattingene med formål ferie og fritid.

Blir det færre turister?

Norske turister kommer i økende grad til Røros og overnatter der, men trenden for utlendingene er negativ. På Røros er det særlig svenskene som svikter. Utviklingen i hotellovernattingene på Røros er svakere enn for landet sett under ett, noe som kan tyde på at Røros som turistmål har problemer med å hevde seg i konkurransen med andre turistmål i Norge.

En viktig kilde til flere overnattinger på Røros er vekst i konferansemarkedet, mens antall overnattinger i forbindelse med ferier, avtar. På grunnlag av det femårige data-materialet synes det således ikke å være noen tendens til vekst i turismen som følge av økt satsing på kulturminnene på Røros, eller andre attraksjonsfaktorer. Røros som attraktivt sted for konferanser kan imidlertid være påvirket av ”merkevaren” Røros, der kulturminnene kan spille en rolle. Lengre dataserier og et mer systematisk sammenlikningsgrunnlag med trenden i andre kommuner, er dessverre ikke tilgjengelig for prosjektet.

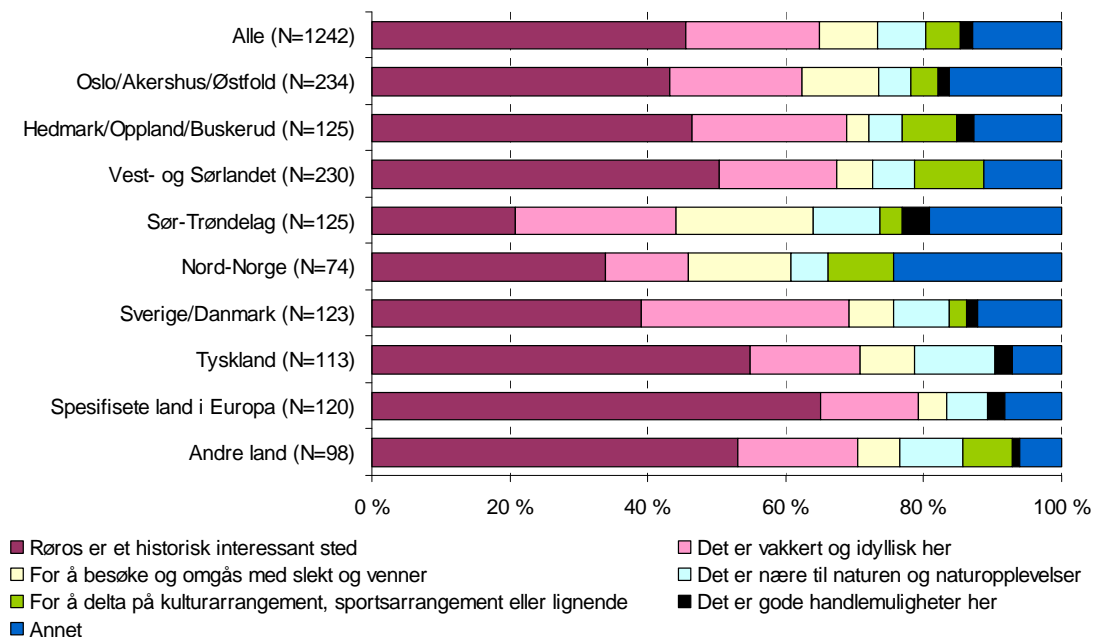
3.5 Spørreundersøkelse blant turistene på Røros

Vi gjennomførte en undersøkelse blant turister på Røros sommeren 2006 og 2007. Formålet med spørreundersøkelsen var å kartlegge motivene for å besøke Røros, hvordan turistene benytter Røros sine severdigheter og næringsliv, samt turistenes sammensetning fordelt etter alder, kjønn og land. Undersøkelsen er dokumentert i Becken m.fl. (2008a). Totalt deltok 1.047 turister i spørreundersøkelsen, 490 sommeren 2006 og 557 i 2007.

Røros er et historisk interessant sted

Vi skal nedenfor se nærmere på hvorfor turistene reiser til Røros. Vi ser på om Røros var hovedmålet for reisen, viktigste grunner til å besøke Røros og betydningen av verdensarvstatusen.

Figur 3.2 Viktigste grunn for å feriere på Røros (NB! Noen har gitt flere svar)
Tall 2006 og 2007

Vi ba turistene angi hva som var viktigste grunnen til å feriere på Røros. Vi ba dem angi ett svar.⁶ Som vi kan se i Figur 3.2 er den viktigste grunnen at Røros er et historisk interessant sted. Mange trekker også frem at det er et vakkert og idyllisk sted. En del har også vært på Røros for å besøke og omgås med slekt og venner eller delta på kulturarrangement, sportsarrangement eller lignende. Enkelte trekker også frem nærhet til naturen og naturopplevelser. Av alternativene vi satt opp er det ”gode handlemuligheter” som fikk minst støtte. Det er trolig flere grunner til det, men en viktig forklaring er at Tynset, som ligger 55 kilometer unna, har en betydelig mer variert handelsvirksomhet.

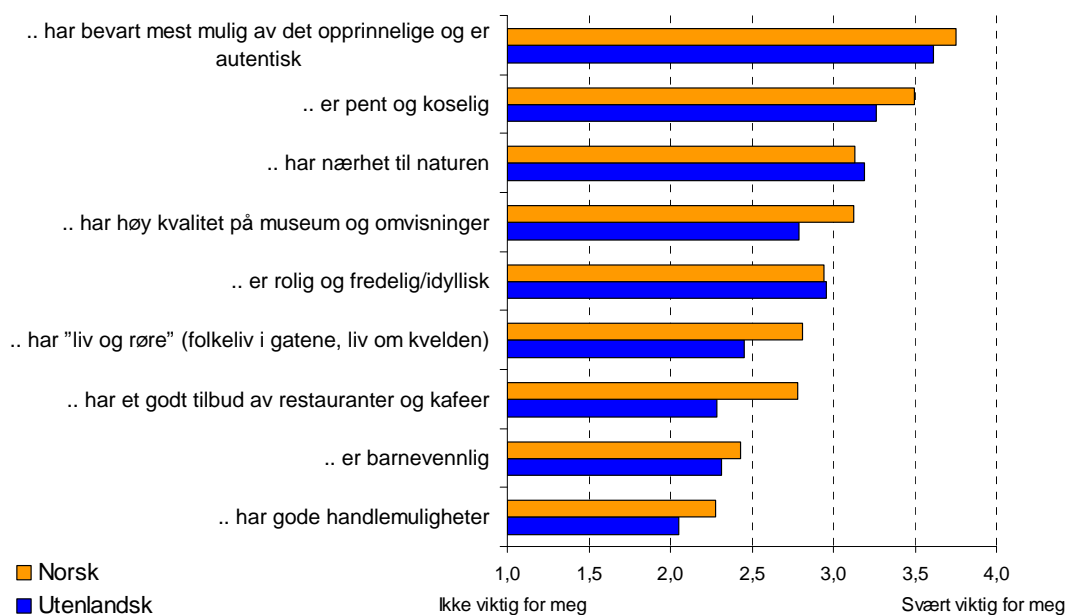
Røros bør fremstå autentisk

På spørsmål om hva som er det viktigste ved måten Røros fremstår ser vi av Figur 3.3 turistene i 2007 spesielt trekker frem det å ha ”bevart mest mulig av det opprinnelige og er autentisk”.⁷ Det at det ”er pent og koselig” og ”nærhet til naturen” trekkes også frem som viktig. Handlemuligheter og barnevennlig trekkes frem av færrest. Det er i hovedsak lite forskjeller mellom de norske og utenlandske intervjuobjektene, men vi ser at de norske generelt legger større vekt på de ulike momentene.

⁶ En del respondenter har oppgitt flere svar, selv om de kun skulle oppgi ett. Vi har valgt å ta med alle svarene i figuren (hvilket forklarer 1.242 svar).

⁷ I 2006 ble turistene bedt om å rangere de tre viktigste aspektene ved måten Røros fremstår på for dem, men da mange misforsto spørsmålet valgte vi i 2007 å omformulere det noe. Tallene for 2006 og 2007 kan dermed ikke slås sammen.

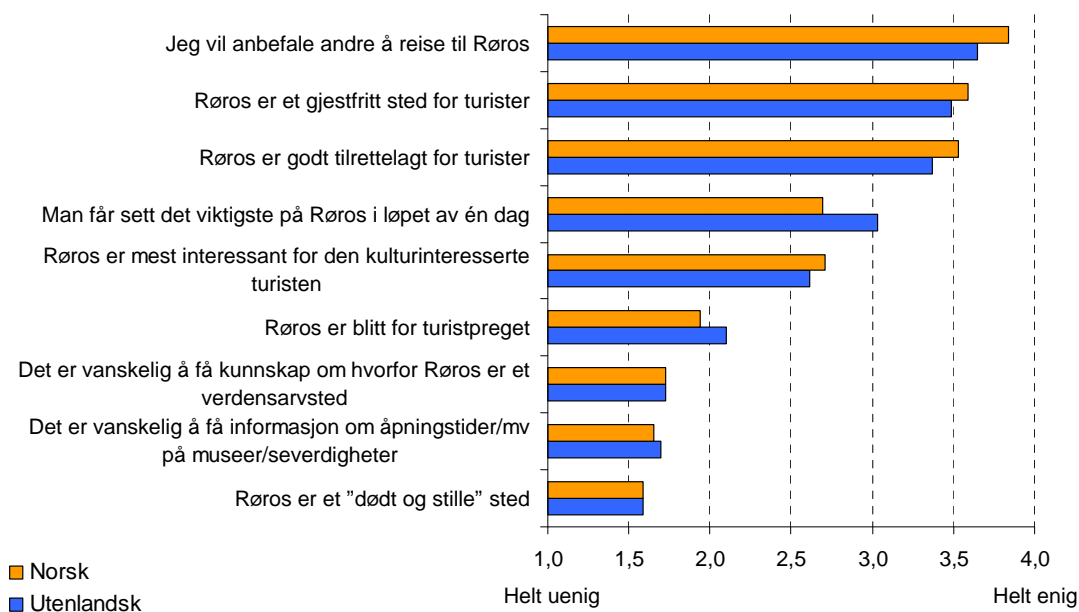
Figur 3.3 Hva er viktigst ved måten Røros fremstår. Tall 2007 (N=519-543)

Turistene er fornøyde med besøket på Røros

Som vi kan se av Figur 3.4 vil en stor andel av turistene anbefale andre å reise til Røros. Mange mener også at Røros både er godt tilrettelagt for turister og et gjestfritt sted for turister. Det er få turister som mener at Røros er blitt for turistpreget eller at Røros er et "dødt og stille" sted. Informasjon om åpningstider mv. på museer og severdigheter og det å få kunnskap om hvorfor Røros er et verdensarvsted anser turistene også som uproblematisk.

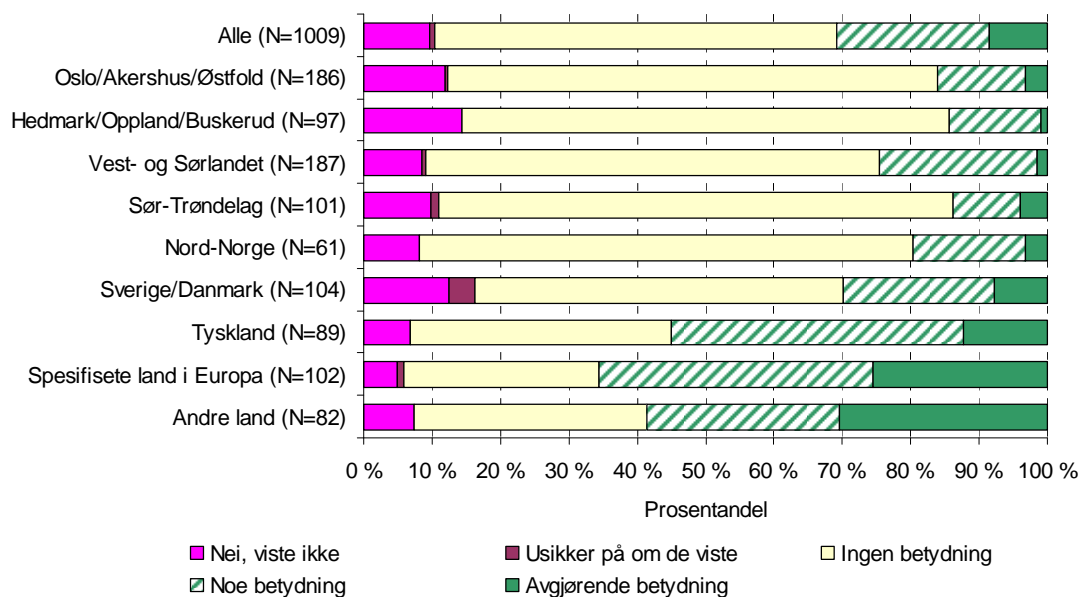
Figur 3.4 Sentrale egenskaper ved Røros (N=457-528)

Verdensarvstatusen har betydning for utenlandske turister

I undersøkelsen ble turistene spurt om det at Røros er et verdensarvsted betydde noe for vedkommendes beslutning om å reise dit. Som vi kan se av Figur 3.5 var om lag 11 prosent av turistene ikke klar over verdensarvstatusen, mens 57 prosent av alle svarte at det ikke hadde noen betydning. For nesten en tredjedel hadde imidlertid verdensstatus betydning. 22 prosent svarte noe betydning og 8 prosent svarte avgjørende betydning. Vi ser at blant turistene utenfor Norden har verdensarvstatusen betydelig større betydning enn blant de som kommer fra Norden. Som nevnt over, er imidlertid de færreste turistene utenlandske.

Figur 3.5 Betydning av å stå på UNESCOs verdensarvliste

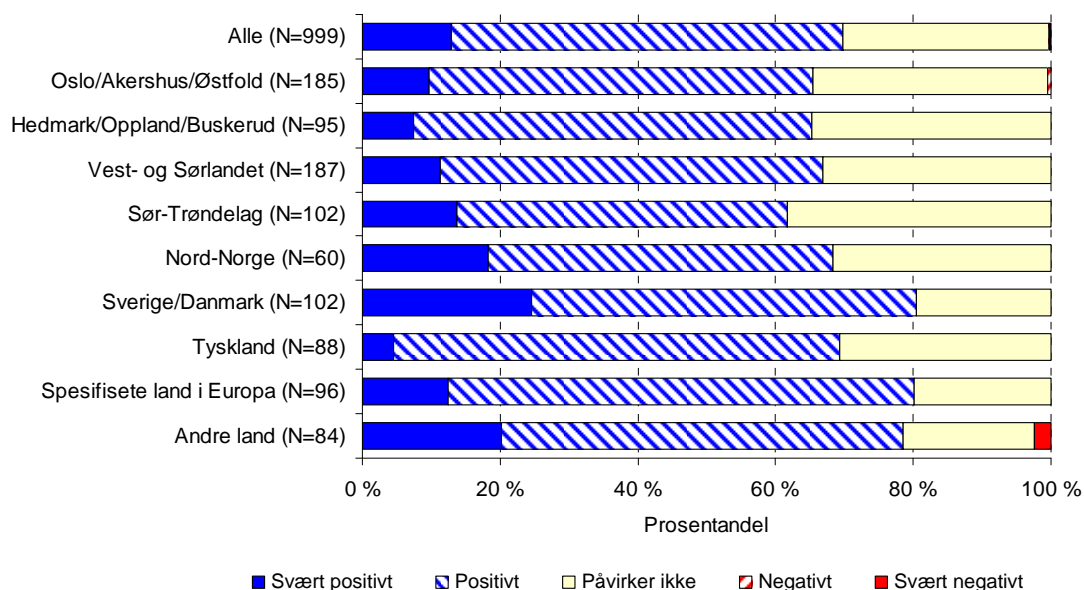

Vi har også sett nærmere på om betydning av å stå på UNESCOs verdensarvliste varierer med hva turistene trekker frem som viktigste grunn for å dra til Røros. Ikke så overraskende betyr verdensarvstatusen mest for de som er trekker frem at Røros er et historisk interessant sted.

Et annet spørsmål er om verdensarvstatusen gjør Røros mer attraktivt som reisemål. Svaret vises i Figur 3.6. Av alle turistene svarer 70 prosent at statusen påvirker dem positivt, mens resten svarer at de ikke påvirkes av dette.⁸

⁸ Det er en utenlandsk turist som svarer at dette har en sterkt negativ påvirkning, men det kan ikke utelukkes at dette er en feilaktig registrering eller at vedkommende har misforstått spørsmålet.

Figur 3.6 Hvordan påvirker det deg at et sted står på UNESCO verdensarvliste?

Om lag en tredjedel av turistene i vår undersøkelse besøker Røros uten å overnatte i byen. Blant de utenlandske overnatter rundt halvparten. Av de som overnatter har de fleste kun én natt i bergstaden. Turistene kjøper i stor grad maten selv, dvs. få har full- eller halvpensjon under sitt opphold. Om lag halvparten av de utenlandske turistene har kjøpt mellommåltid, kaffe e.l. den aktuelle dagen, mens andelen er noe lavere for de norske. Rundt 50 prosent av de norske turistene kjøpte middag, mens andelen er betydelig lavere blant de utenlandske. En årsak til sistnevnte kan være at andelen som overnatter på Røros er lavere blant de utenlandske turistene enn blant de norske. Flere av de utenlandske turistene er enten på rundreise i Norge eller på gjennomreise på vei til en annen destinasjon, og Røros er kun et stopp på veien.

4 Økonomisk verdiskaping

I dette kapitlet presenterer vi resultatene fra våre analyser av hvordan kulturminnene påvirker verdiskapingen på Røros. Vi starter med den mest åpenbare økonomiske effekten, dvs. den inntekt og sysselsetting som besøkende til Røros genererer. Deretter ser vi på hvilken verdi bedriftene tilskriver kulturminnene, og hvordan kulturminnene påvirker flyttebeslutninger. Videre ser vi på hvordan de midler Røros får fra nasjonale myndigheter, dvs. Riksantikvaren, påvirker den lokale verdiskapingen eller sysselsettingen. Til sist drøftes hvorvidt forvaltningen av kulturminnene har påvirket den økonomiske verdiskapingen.

4.1 Hvor mye genererer turistene?

4.1.1 De direkte inntektene generer ringvirkninger

Tilreisende kommer til Røros av en rekke grunner; for å se stedet, besøke familie og venner, konferanser, på grunn av naturen eller fordi Røros har ord på seg for å være et pent og interessant sted med kulturminner fra gruvedriften og gamle bymiljøer og bygninger. De direkte virkningene av kulturminnerelatert turisme er den økte verdiskapingen og sysselsettingen på Røros som følger av lokale vare- og tjenestekjøp fra turistene som er på Røros som en konsekvens av kulturminnene.

Vi vil først avgrense turistbesøk som i hovedsak er motivert av kulturminnene fra andre turistbesøk. På basis av spørreundersøkelsen omtalt i kapittel 3 anslår vi hvor stor andel av ulike turistgrupper som kommer til Røros på grunn av kulturminnene.

Turistene bruker penger i de tradisjonelle reiselivsnæringene, som hoteller og serveringssteder. Men de bruker også penger som tilfaller annet lokalt næringsliv, slik som varehandel og transport.

Som følge av økt aktivitet i de bedriftene der turistene bruker sine penger, oppstår behov for *underleveranser*, som i noen grad kan dekkes lokalt. Det gir økt aktivitet og verdiskaping blant lokale underleverandører.

Som følge av *økte inntekter* blant de som arbeider i virksomhetene som har fått økt aktivitetsnivå, øker forbruket. Dette retter seg delvis mot lokalt næringsliv, og gir således opphav til ytterligere økt aktivitet (inntektsmultiplikator).

Økt sysselsetting og bosetting på Røros som følge av kulturminnerelatert turisme, gir økt behov for *kommunale tjenester*. Økte kommunale inntekter gir mulighet til å finansiere tjenesteutbyggingen.

Vi gjør ulike forutsetninger om hvor mange jobber per krone i omsetning som blir generert i ulike næringer. Vi anslår både direkte virkninger i de næringene hvor turistene bruker sine penger, og dels ringvirkninger etter hvert som pengene brukes i lokaløkonomien. Ringvirkningene er økte underleveranser til de næringene hvor turistene bruker pengene sine, økt etterspørsel pga økt inntektsnivå i kommunen, samt økt sysselsetting fordi kommunen øker sitt tjenestetilbud når sysselsetting og folketall går opp.

4.1.2 Kulturminneturistene sysselsetter 7 prosent av arbeidsstokken

Beregningene er gjennomført på grunnlag av situasjonen i 2005. Da var det som nevnt omtrent 115.000 overnattinger på hotell i Røros i 2005, og 60 prosent av disse var ferie- og fritidsreisende. For å anslå hvor mange av disse som kom til Røros på grunn av kulturminnene, har vi benyttet svar fra spørreundersøkelsen mot turister som vi har gjennomført som del av forskningsprosjektet, se Becken m.fl. (2008). Drøyt 60 prosent av de spurte i spørreundersøkelsen svarte at den viktigste grunnen til at de reiste til stedet, var at Røros var et historisk interessant sted. Ut fra disse tallene har vi forutsatt at kulturminnene var grunnen til at om lag 41.000 hotellovernattinger fant sted på Røros i 2005. Undersøkelsen har gitt grunnlag for å anslå andelen av turismen som kan tilskrives kulturminnene også for campingturister, hytteturister og dagsturister. Konferansemarkedet på Røros er stort og voksende. På basis av intervju med hotellene på Røros, anslår vi at 30 prosent av konferanseovernattingene kan tilskrives kulturminnene.

Om en legger sammen antall overnattinger blant hotellturister, campingturister, hytteturister samt tallet for dagsturister, finner vi at nesten 126.000 overnattinger og dagsbesøk i 2005 kan tilskrives kulturminnene. Ifølge våre beregninger gir dette en omsetning på om lag 95 millioner kroner på Røros, jf. Tabell 4.1. Av tabellen fremgår at omsetningen fra hotellturistene er den absolutt viktigste bidragsyteren til den samlede omsetningen fra kulturminnerelatert turisme.

Tabell 4.1 *Turist-døgn og etterspørsel på Røros som følge av kulturminnerelatert turisme*

	Antall turist-døgn	Forbruk per turist, kr/døgn	Samlet forbruk på Røros, mill. kr.
Hotell, ferierende	41 500	1 151	47,8
Hotell, konferanse	18 300	1 151	21,1
Campingturister	25 000	341	8,5
Hytteturister	16 500	684	11,3
Dagsturister	24 500	275	6,7
I alt	125 800	758	95,5

En oppsummering av sysselsettingsvirkningene av kulturminnene på Røros er beskrevet i tabell 4.2. I 2005, som er basisåret for beregningene, var det 3000 sysselsatte med bosted i Røros kommune. En sysselsettingseffekt på 209 personer tilsvarer 7,0 prosent av den samlede sysselsettingen blant dem som er bosatt i kommunen.

Tabell 4.2   *Oppsummering av sysselsettingseffekter av kulturminnerelatert turisme på Røros*

Effekt av:	Sysselsettingseffekt, antall ansatte
Flere turister:	209
- Effekter i næringene der turistene bruker penger	151
- Effekter pga økte underleveranser	11
- Effekter pga økt inntekt på Røros	5
- Økt kommunal sysselsetting	42

Et spørsmål kan være i hvor stor grad det at Røros er et ”verdensarvsted” spiller en rolle for om turister kommer til Røros. I turistundersøkelsen svarer 7 prosent av de spurte at Røros verdensarvstatus var avgjørende for at de valgte å reise til Røros. Hvis vi antar at hver ”verdensarvturist” legger igjen like mye penger som gjennomsnittsturisten, kan vi anslå at sysselsettingseffekten av det å være verdensarvsted er 7 prosent av 7 prosent, dvs. 0,5 prosent. Med andre ord at det at Røros er et verdensarvsted øker turisttilstrømningen så mye at den lokale sysselsettingen går opp omtrent ½ prosent. Siden dette anslaget er basert på dem som svarte at verdensarvstatusen var avgjørende for at de kom til Røros, og ikke inkluderer dem som svarte at denne status var medvirkende til at de kom til Røros, må anslaget på ½ prosents sysselsettingseffekt anses som meget forsiktig og en nedre grense.

Røros har over flere år hatt en gunstigere (eller mindre ugunstig) utvikling i befolkning og sysselsetting enn mange andre sammenlignbare kommuner. Verken kulturminnene eller turisme i sin helhet synes å ha vært noen vekstmotor for kommunen, idet antall hotellovernattinger gjennomgående har økt svært lite siden 2000. Men over en lengre periode har likevel det relativt stabile nivået på turisttilstrømningen til Røros gitt et verdifullt bidrag til næringsliv, sysselsetting og velferd på Røros og i kommunene rundt. Beregningene er dokumentert nærmere i Fjose og Bowitz (2008).

4.2   **Markedsføring av Røros**

For å undersøke hvorvidt kulturarven har en merkevareeffekt for bedriftene på Røros gjennomførte vi i 2006 dybdeintervjuer med et utvalg bedrifter, se også Ibenholt (2008). I alt 41 virksomheter på Røros ble intervjuet og i tillegg innhentet vi data fra Brønnøysundregisteret for 26 av disse (dvs. alle virksomheter som ikke er enkeltmannsforetak). Hensikten med intervjuene og datainnsamlingen var dels å samle inn kvantitative data over omsetting, sysselsetting mv. og dels å få kvalitative vurderinger av fordeler og ulemper med å være lokalisert på Røros.

De virksomheter som ble intervjuet tilhører bransjene handel, overnatting (hoteller, camping, fjellhytter og gårdsturisme), industri, kunst og håndverk, turistrelaterte aktiviteter, servering og antikvariske håndverkere⁹.

I den kvalitative delen av intervjuet spurte vi om fordeler og ulemper med å være lokalisert på Røros og hvorvidt Røros ble brukt aktivt i markedsføringen av bedriften. I

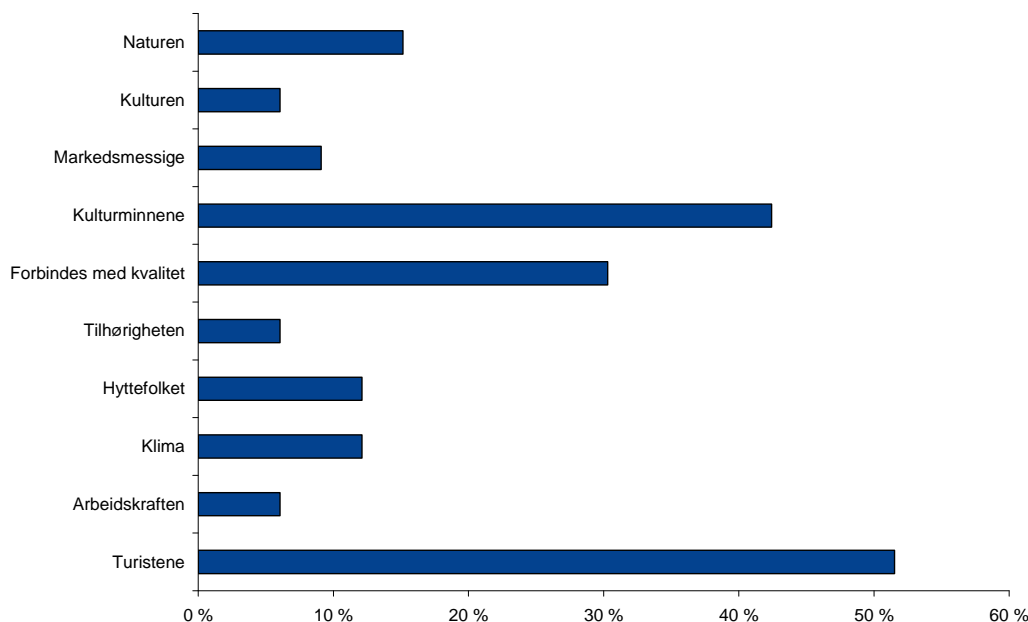
⁹ Dvs. håndverkere/snekkere som er skolert i antikvariske byggetradisjoner.

tolkingen av disse svarene er det viktig å være klar over at vi kun har spurt bedrifter som er lokalisert på Røros. For å få et fullstendig bilde av markedsføringsverdien av Røros hadde vi også måttet inkludere bedrifter og aktører som ikke er lokalisert på Røros, men det har det ikke vært rom for innenfor forskningsprosjektet.

4.2.1 Røros forbindes med kvalitet

Det er alltid utfordringer knyttet til tolkingen av kvalitative svar, men vi har prøvd å trekke ut noen av de mest brukte ordene i bedriftenes svar på spørsmålet om det er fordeler med å være lokalisert på Røros. For hvert intervju har vi identifisert opp til tre ord/uttrykk som karakteriserer intervjuobjektets beskrivelse av fordelene med å være lokalisert på Røros. Resultatet er gjengitt i Figur 4.1. Turistene nevnes av 17 av de intervjuede (dvs. over 50 prosent), og er følgelig den viktigste grunnen til at det er positivt å være lokalisert på Røros. Det nest mest brukte uttrykkene er knyttet til kulturminnene (herunder ord som historien, det fysiske miljøet, bygningsvern og at Røros er et eksotisk sted). Kvalitet, som kan forbindes mer med den immaterielle kulturarven enn den fysiske er også en fremtredende beskrivelse av fordelene med å være lokalisert på Røros. Det er imidlertid viktig å huske på at det er bedriftene selv som gir uttrykk for dette, og ikke deres kunder utenfor Røros.

Figur 4.1 *Uttrykk for hvorfor det er positivt å være lokalisert på Røros. Andel som nevner ordet (eller et synonymt ord), hvert intervjuobjekt er tildelt opp til tre ord/uttrykk*

På spørsmål om Røros' egenskap av å være et nasjonalt og internasjonalt kulturminne spiller noen rolle for disse fordelene svarer 16 ja, 2 nei, 3 er usikre, mens resterende 12 ikke har besvart dette spørsmålet. For de som svarer ja utdypes svaret i mange tilfeller at turistene trekkes til Røros pga kulturminnene og verdensarvstatusen.

4.2.2 Negativt at Røros er et avsidesliggende sted

Bedriftene fikk også spørsmål om hva som er negativt med å være lokalisert på Røros, og av de 30 som besvarte dette spørsmålet svarte 7 av det ikke er noen spesielle ulemper knyttet til å være lokalisert på Røros. Av de resterende 23 svarte 8 at det er en ulempe at Røros er et avsidesliggende sted og at kommunikasjonene er dårlige, 8 svarte også at de bygningsmessige restriksjonene oppleves som en ulempe.¹⁰ Når det gjelder sistnevnte moderer imidlertid flere svaret med at byggerestriksjonene også kan virke positivt, ettersom det å bevare kulturminnene er viktig.

Andre ulemper som nevnes er knyttet til at markedsgrunnlaget er forholdsvis dårlig (3 svar) og at sesongen er svært kort (3 svar). Totalt 7 oppgir at de opplever samarbeidsproblemer mellom forskjellige aktører eller at miljøet er for lite, og at dette er til ulempe for egen virksomhet.

På spørsmålet ”Hvis det både er fordeler og ulemper – hva veier tyngst?” svarer samtlige at fordelene er større enn ulempene. Som en av respondentene uttrykker det ”*Det positive med kulturminnene er mye større enn det negative ved å drive blant dem. Det er rammevilkårene vi har, vi forholder oss bare til det*”.

4.2.3 Begrenset bruk av Røros i markedsføringen

Intervjuene omfattet en del spørsmål knyttet til hvorvidt bedriftene bruker Røros i intern verdiskaping og til ekstern markedsføring, og i tilfelle hvordan dette ble gjort. Det var kun en bedrift som oppga at man brukte Røros bevisst i intern verdiskaping og for å tiltrekke seg arbeidskraft og motivere de ansatte. 3 bedrifter oppga at man sannsynligvis gjorde dette ubevisst, for eksempel at den lokale tilhørigheten var viktig for bedriften. En bedrift uttrykker følgende ”*Vi har ingen uttrykte verdier ... så det er ikke noe vi gjør bevisst, men det er jo noe som ligger i bunnen*”.

Når det gjelder den eksterne markedsføringen er det 9 bedrifter som svarer at man bruker Røros, 7 svarer nei og de resterende 24 har ikke besvart dette spørsmålet. Den vanligste måten å bruke Røros i markedsføringen er enten gjennom navnet, for eksempel at Røros inngår i bedriftsnavnet, bruk av verdensarvstatusen i reklamemateriell eller bruk av fotografier/bilder av Røros og da spesielt kirketårnet. På spørsmål om hvorfor man bruker Røros i markedsføringen svarer flere at Røros forbindes med verdier som eksotisk, historie, naturopplevelser, vennlighet og en gjestfri befolkning.

Innenfor prosjektet er ikke næringslivet blitt systematisk sammenliknet med næringslivet i andre distriktskommuner, og heller ikke er det studert hvordan Røros-bedriftene blir oppfattet av sine kunder. Vi kan derfor ikke si om bedriftene på Røros er mer eller mindre opptatt av sin lokale kulturarv enn andre bedrifter. Men vi kan si at kulturarven, både den fysiske og immaterielle, spiller en rolle for hvordan bedriftene oppfatter og markedsfører seg selv.

---

¹⁰ For hver av disse er det registrert opp til 3 ulemper.

4.3 Kulturminner, identitet og bostedsønsker

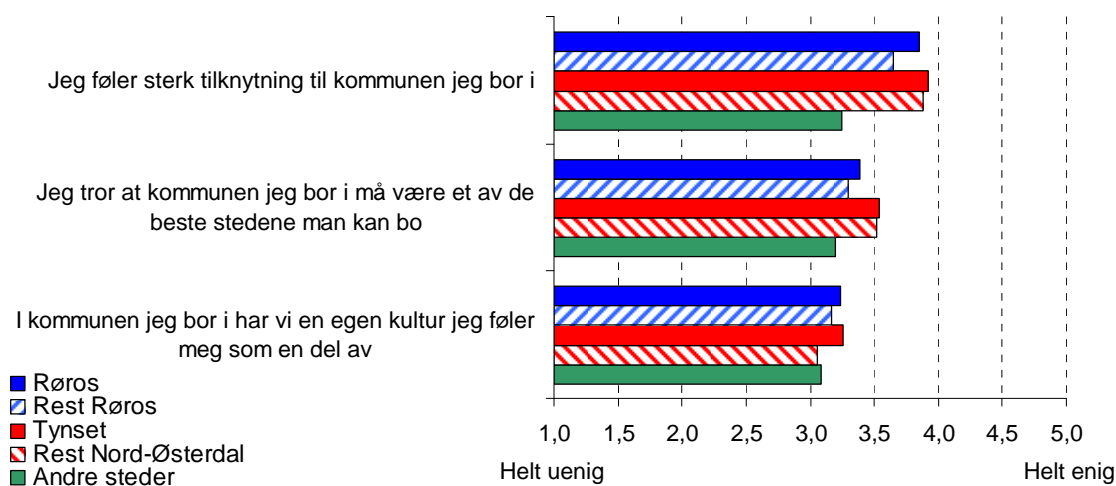
Kulturminnene på et sted kan være en attraksjonsfaktor for innflytting, både nyinnflyttere og ”tilbakeflyttere”. Kulturminnene kan dessuten ha en effekt i forhold til identiteten blant dem som bor på stedet, som gjør dem mer tilbøyelige til å ønske å bo der, enn hva som er tilfellet på steder uten kulturminner. Vi har belyst betydningen av kulturminnene for tilflytting og boønsker med to spørreundersøkelser. Den ene rettet seg mot personer som flyttet til Røros i årene 2004-2006 (Bowitz, 2008). Den andre rettet seg mot ungdom som bor på Røros og i Nord-Østerdal for øvrig (Becken m.fl. 2008b).

4.3.1 Ungdoms stedsidentitet og bostedsønsker

Spørreundersøkelsen om ungdoms bostedsønsker ble høsten 2007 gjennomført blant elever på de to videregående skolene i regionen, nærmere bestemt Røros VGS og Nord-Østerdal VGS. Røros VGS ligger i Bergstaden Røros, mens Nord-Østerdal VGS ligger på Tynset, som er regionsenteret i Nord-Østerdalen. Undersøkelsen er dokumentert i Becken m.fl. (2008b).

Bostedskommune er en viktig dimensjon i spørreundersøkelsen, og da spesielt for de elever som bor på henholdsvis Røros og Tynset. Både på Røros og Nord-Østerdal VGS går det imidlertid også elever som er hjemmehørende i andre kommuner enn Røros og Tynset, og disse har vi delt inn i tre grupper; Rest Røros (Holtålen, Os), Rest Nord-Østerdal (Alvdal, Tolga, Rendalen og Folldal) og øvrige kommuner.

Figur 4.2 Stedsidentitet og ungdommenes bostedskommune (spørsmålsformuleringen)

Note: Rest Røros består av Holtålen og Os. Rest Nord-Østerdal består av Alvdal, Tolga, Rendalen og Folldal.

I Figur 4.2 viser vi resultatet med utgangspunkt i bostedskommune. Som vi kan se er det forholdsvis små forskjeller i hjemstedstilknytning (”identitet”) mellom ungdommene i de forskjellige kommunene. Ungdommene føler omtrent like sterk tilknytning til kommunen de bor i, uavhengig av om kommunen de bor er i Røros- eller Nord-Østerdalsregionen. Ungdommene som kommer utenfra området har imidlertid en noe svakere tilknytning til sin region. Når det gjelder ”om kommunen de bor i må være et av de beste stedene man kan bo i”, gir en del flere enn ungdommene i Røros- og Nord-Østerdalregionen lavere score. Omtrent like mange er enige som uenige i at kommunen de bor i har en egen kultur de føler seg som en del av.

Stedsidentitet dannes av en rekke forhold. Vi fant i undersøkelsen en svak tendens til at ungdommer på Røros tillegger kulturarven større verdi enn ungdommene på Tynset, se Becken m.fl. (2008b). Selv om ungdommen på Tynset ikke er like sterkt knyttet til konkrete kulturminner som ungdommen på Røros, bidrar imidlertid andre aspekter til at Tynsetungdommen har en like sterk stedsidentitet. Kulturminnene på Røros ser imidlertid ikke isolert sett ut til å ha noen større betydning for ungdommens stedsidentitet, enn hva andre aspekter har for ungdom på Tynset.

Vi har også sett nærmere på sammenhengen mellom ungdommens stedsidentitet (jf. Figur 4.2) og hvordan de vurderer utvalgte forhold ved egen kommune/region. Resultatet vises i Tabell 4.3. Dette er gjort ved å beregne korrelasjonen mellom indeksen for stedsidentitet og indekser for hvor høyt ungdommen verdsetter ulike kjennetegn/aspekter ved kommunen, jf. tabellen nedenfor.

Tabell 4.3 Korrelasjonskoeffisienten mellom ungdoms stedsidentitet og deres vurdering av egen kommune/region

Forhold ved egen kommune vurderte på en skala: 1=Meget dårlig til 5 = Meget godt	Ungdom på..		Avvik
	Røros	Tynset	Røros-Tynset
Det sosiale miljøet	0,40	0,55	-0,15
Tilbudet av kafeer, puber med mer	0,16	0,34	-0,18
Tilbudet av konserter, utstillinger og kino/teaterforestillinger	0,23	0,45	-0,23
Muligheten til å få en sikker og stabil jobb	0,25	0,47	-0,22
Muligheten til å få en spennende jobb	0,28	0,42	-0,14
Foreningslivet	0,28	0,46	-0,18
Mulighetene til å drive friluftsliv	0,24	0,32	-0,08
Utvalget av butikker og kjøpesentre	0,16	0,40	-0,23

Note: Vi har tatt et gjennomsnitt av korrelasjonen for de tre identitetsindikatorerne (jf. Figur 4.2). Korrelasjonen er signifikant på 0,05 nivå for alle tre indikatorerne, med unntak for Rørosungdommens vurdering av "Tilbudet av kafeer, puber med mer" og "Utvalget av butikker og kjøpesentre". Her var det kun signifikant korrelasjon for henholdsvis 1 og 2 av de 3 stedsidentitetsindikatorerne.

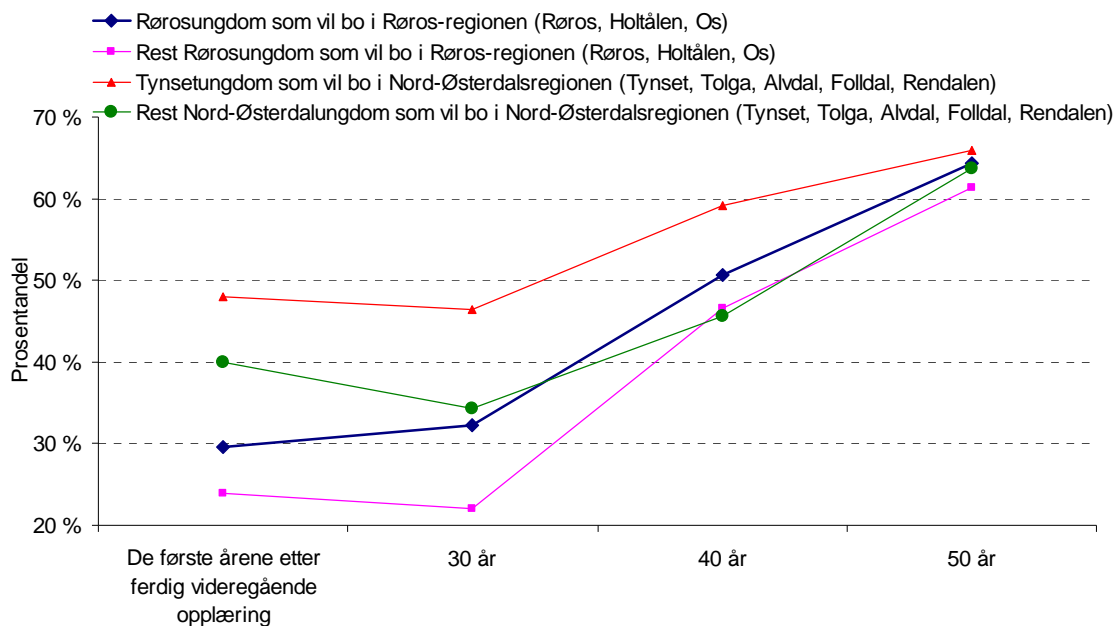
Korrelasjonsanalysen kan illustreres på følgende måte. I første linje i Tabell 4.3 har vi korrelasjonen mellom to variabler; vurdering av det sosiale miljøet på en skala fra 1 til 5 og vedkommendes indeksverdi for stedsidentitet (som består av tre utsagn på en skala 1 til 5 (jf. Figur 4.2)). Hvis det ikke er noen sammenheng mellom hva den enkelte svarer gir det en korrelasjon lik 0, mens et resultat på 1 eller -1 gir full korrelasjon. Avstanden fra 0 sier noe om hvor sterk korrelasjonen er. Hvis en korrelasjon nærmer seg 1 betyr det at ungdommen som mener at det sosiale miljøet er godt (4 eller 5) også har sterk tilknytning til egen kommune (4 eller 5), mens de som mener at det sosiale miljøet er dårlig (1 eller 2) har en svak tilknytning til egen kommune (1 eller 2). En negativ korrelasjon betyr at sammenhengen er motsatt. Da ville de som mente at det sosiale miljøet er bra hatt en tendens til å ha lav stedsidentitet, mens de som mener at det sosiale miljøet er dårlig ville hatt en tendens til å ha sterk stedsidentitet.

Korrelasjonsanalysen i Tabell 4.3 viser en signifikant sammenheng mellom stedsidentitet og hvor godt de vurderer overnevnte forhold i egen kommune/region, selv om den er relativt svak – ikke minst for ungdommen på Røros. Vi ser at de med sterk stedsidentitet er mer fornøyd med nevnte forhold ved egen kommune, enn de som ikke har like sterk stedsidentitet. Et gjennomgående trekk er imidlertid at denne sammenhengen

er betydelig sterkere når det gjelder Tynset-ungdommens vurdering av Tynset enn Rørosungdommens vurdering av Røros.

Vi har også sett på ungdommens bostedskommune i dag og hvilken region de tror de vil bosette seg de første årene etter ferdig videregående skole og når de er 30, 40 og 50 år, Figur 4.3.

Figur 4.3 *Ungdommens bostedskommune i dag og hvilken region de regner med å bo i de første årene etter at de er ferdig med videregående opplæring, og når de er henholdsvis 30, 40 og 50 år*

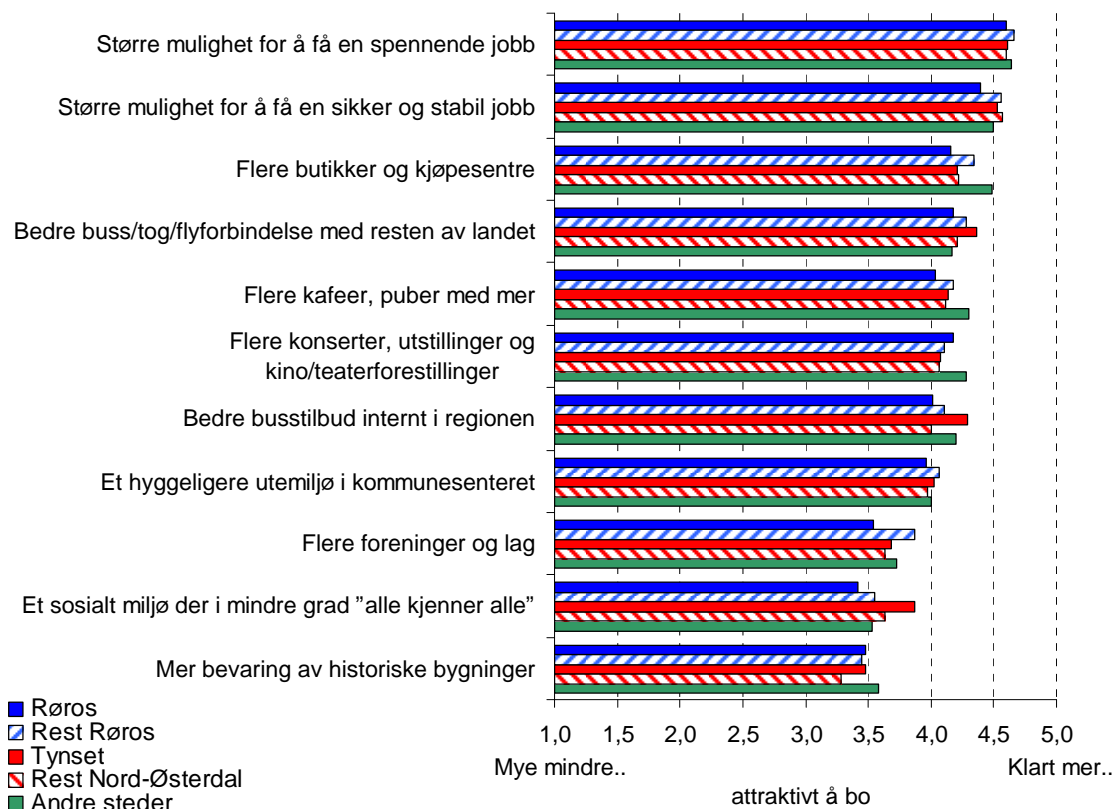
Note: Rest Røros består av Holtålen og Os. Rest Nord-Østerdal består av Alvdal, Tolga, Rendalen og Folldal.

Som vi kan se vil mange flytte ut av bostedskommunen de første årene etter ferdig videregående opplæring. For eksempel tror kun 24 prosent av ungdommene i Rest Røros at de blir værende i regionen. Tallet er noe høyere blant Rørosungdommen, men nesten halvparten av Tynsetungdommen tror de blir værende også etter ferdig videregående opplæring.

Andelen ungdom som tror de blir værende i bostedskommunen ved fylte 30 år ser ikke ut til å endre seg vesentlig, men andelen stiger betydelig ved fylte 40 år. Ved fylte 50 år tror nesten to tredjedeler av ungdommen at de har flyttet tilbake til bostedskommunen. Et interessant funn er at svarene ved fylte 50 år ikke ser ut til å ha noen sammenheng med nåværende bostedskommune. En like stor andel Tynset-ungdom som Røros-ungdom tror at de vil ha flyttet tilbake til nåværende bostedskommune når de er 50 år gamle.

Vi kartla i undersøkelsen også hva som skal til for å gjøre kommunen/regionen mer attraktiv som bosted i fremtiden. Vi trakk frem enkelte konkrete endringer og spurte om disse ville gjøre det mer eller mindre attraktivt for ungdommen å bo i regionen de bor i når de blir 30 år gammel.

Figur 4.4 Attraktivitet som bosted og ungdommenes bostedskommune

Note: Rest Røros består av Holtålen og Os. Rest Nord-Østerdal består av Alvdal, Tolga, Rendalen og Folldal.

Som vi kan se av Figur 4.4 er det større mulighet for å få en spennende, sikker og stabil jobb som trekkes frem av ungdommen som det som skal til for å få dem til å bosette seg i sin nåværende bostedsregion. Flere butikker og kjøpesentre, Bedre buss/tog/flyforbindelse med resten av landet, Flere kafeer, konserter, utstillinger og kino/teaterforestillinger, samt Bedre busstilbud internt i regionen trekkes også frem av mange. Mer bevaring av historiske bygninger er den faktoren som har minst betydning for å gjøre det mer attraktivt å bosette seg i kommunen/regionen, ifølge ungdommene i spørreundersøkelsen.

4.3.2 Kulturminner og flytting til Røros

Om undersøkelsen

I dette avsnittet presenteres resultatene fra undersøkelsen av i hvilken grad ulike steds-kvaliteter på Røros, herunder de fysiske kulturminnene på stedet, har hatt betydning for omfanget av innflytting, se Bowitz (2008). Dette er gjort gjennom en representativ spørreundersøkelse blant dem som flyttet til Røros i årene 2004-2006, og som var minst 20 år gamle i 2006, til sammen 355 personer. Ved å trekke ut ektefeller eller samboere, sto vi igjen med et bruttoutvalg på 209 personer som det var mulig å identifisere telefonnummer til. Vi fikk svar fra 67 prosent av disse.

Vi har behandlet jobbmulighetene som en "flyttepåvirkende" faktor på linje med steds-kvaliteter eller stedsegenskaper ved Røros, og bedt innflytterne angi hvor viktige disse faktorene var for deres egen flyttebeslutning. Da kommer arbeidsmarkedet ikke ut

som noen spesielt viktig faktor. Fritidsmulighetene og oppvekstforholdene for barn er den faktoren de fleste framholder som viktigst for beslutningen om å flytte til Røros.

Friluft viktigst

Friluftsmulighetene peker seg ut som den faktoren de fleste innflytterne i utvalget trekker fram for å forklare hvorfor de flyttet til Røros (nesten halvparten anser at denne faktoren var meget viktig). Aktivt kulturliv og de fysiske kulturminnene på Røros skårer relativt lavt som flyttemotiverende faktor, men har likevel en viss betydning. Andelen som anser kulturminnene som viktig for flyttingen er lavere blant de unge innflytterne enn blant de eldre. Blant de unge er oppvekstmiljø for barn relativt sett viktigere. Urbane kvaliteter som tilgang på kafeer og serveringssteder tillegges liten vekt som årsak til flyttingen blant innflytterne til Røros.

Noen andre funn

- Omtrent halvparten av utvalget er tilbakeflyttere (dvs. har selv eller medflyttende ektefelle/samboer som tidligere har bodd på Røros).
- De fleste innflytterne i utvalget er unge voksne, men 25 prosent er over 50 år.
- Utdanningsnivået blant innflytterne må karakteriseres som relativt høyt. Halvparten av utvalget hadde universitets- eller høyskoleutdanning.
- Bare drøyt 40 prosent av utvalget hadde en jobb å gå til på Røros da de flyttet. En del av disse hadde imidlertid en ektefelle/samboer som fikk eller hadde jobb på Røros. Omtrent 75 prosent av utvalget har hatt jobb etter at de flyttet til Røros. Bortimot 75 prosent av disse arbeidet innenfor offentlig eller privat tjenesteyting. Det er altså disse sektorene som trekker til seg innflyttere.
- Knappt 1/3 av de i utvalget som hadde arbeidet etter at de flyttet til Røros, arbeidet i virksomheter som til en viss grad eller i stor grad var rettet mot turisme. Knappt 15 prosent av jobbene som innflytterne fikk på Røros, var i større eller mindre grad rettet mot de fysiske kulturminnene (bygninger, med mer).
- Drøyt ¼ av innflytterne sier de like gjerne kunne flyttet til et annet sted enn Røros. Dette gjelder, naturlig nok, i minst grad for tilbakeflytterne.
- Holdningene til det å bo på Røros har gjennomgående blitt langt mer positive *etter* at de flyttet. Det gjelder spesielt de som tidligere ikke har bodd på Røros.
- De høyest utdannede innflytterne bosetter seg i stor grad i Bergstaden, kanskje særlig i den gamle trehusbebyggelsen, mens de med lavere utdanning stort sett bosetter seg utenfor Bergstaden. De høyt utdannede som flytter til den gamle trehusbebyggelsen legger imidlertid ikke stor vekt på selve bebyggelsen og de fysiske kulturminnene som motiv for at de flyttet til Røros. Aktivt kulturliv tillegges relativt stor vekt av denne gruppen.

Hva sier resultatene?

Svarene tyder på at kulturminnene har en viss tiltrekningskraft når det gjelder flytting til Røros. Kulturminnene synes å kunne påvirke flyttingen ved at folk i noe større grad enn hva som ellers ville vært tilfellet, aksepterer noe mindre attraktive jobber på Røros fordi kulturminnene et stykke på vei oppveier denne ulempen. En slik effekt kan igjen føre med seg at offentlig og privat tjenesteyting (der de fleste innflytterne får jobb) lettere kan rekruttere personer med spesialkompetanse enn det de ellers ville gjort. Det er ofte

vanskelig å rekruttere visse yrkesgrupper eller personer med spesialkompetanse på mindre steder i distriktene, og kulturminnene og kulturlivet på Røros kan i noen grad antas å ha lettet denne typen problemer i det lokale arbeidsmarkedet.

4.4 Midler fra Riksantikvaren

Riksantikvaren bevilger hvert år midler til istandsetting og bevaring av kulturminnene på Røros. Midlene gir grunnlag for økt aktivitet og sysselsetting på Røros. Dette er økonomiske effekter som har sitt opphav i kulturminnene, men de er ikke effekter som uten videre kan påregnes i et lokalsamfunn som følge av at det huser kulturminner. Effektene kommer bare dersom staten bevilger midler, og de økonomiske og sysselsettingsmessige effektene for lokalsamfunnet er dessuten ikke vesensforskjellige fra effektene av enhver statlig overføring til en kommune. Man skal derfor være forsiktig med å betegne effekter av denne typen overføringer som effekter av kulturminnene. Samtidig kan disse overføringene ses på som et uttrykk for storsamfunnets betalingsvilje for å bevare kulturminnene på Røros. For fullstendighetens skyld har vi anslått effekten på sysselsettingen på Røros som følge av disse midlene.

I perioden 2004-2007 mottok Røros gjennomsnittlig 9,2 millioner kroner årlig i støtte fra Riksantikvaren for vedlikehold og rehabilitering. Det aller meste av midlene gikk til restaurering og bevaring av gamle bygg. Dette er vesentlig mer arbeidsintensiv virksomhet enn ordinært vedlikehold og rehabilitering. Arbeidet foregår med høyt spesialisert kompetanse og med utstyrstyper og materialkvaliteter fra tidligere tider. På Røros har det utviklet seg et håndverksmiljø som har spesialisert seg i slik antikvarisk rehabilitering. Innsatsvarene som benyttes i rehabiliteringen leveres i stor grad fra lokale leverandører.

Det meste av de 9,2 millionene antas å være lønnskostnader til lokalt ansatte (6 millioner) og materialer (2,3 millioner). Den høye andelen av midlene som går direkte til lønn, gjør at sysselsettingseffekten per krone blir relativt høy. Vi anslår at midlene fra Riksantikvaren gir opphav til en sysselsetting på omtrent 25 personer på Røros, som er 0,7 prosent av den samlede sysselsettingen på Røros i 2005. Beregningene er dokumentert nærmere i Fjose og Bowitz (2008).

4.5 Hva betyr forvaltningen for verdiskapingen?

Et viktig premiss for hvordan Rørossamfunnet utvikler seg er hensynet til kulturarven innenfor verneområdet Bergstaden og hensynet til verneverdier i landskapet rundt sentrum av byen. Utviklingen er bl.a. styrt av kunnskapsgrunnlag og verdisyn hos de forskjellige aktørene og premissleverandørene. Blant de sistnevnte finner en vernemyndighetene og kommunale planleggere, det vil si forvaltning på lokalt, regionalt og sentralt nivå. Det er også en rekke andre aktører som har mulighet til å påvirke utviklingen.

Dynamikken i stedsformingen på Røros kan studeres gjennom interessekonflikter mellom bevaring og næringsutvikling i konkrete forvaltnings- og plansaker. I Guttormsen og Fageraas (2007) dokumenteres en analyse av kulturarvskapitalens diversitet på Røros ved å se på utvalgte konfliktsaker som har blitt omtalt i lokalavisene *Fjell-Ljom* og *Arbeidets Rett* i 2006. I tillegg ble det gjort tre intervjuer.

Målet med analysen i Guttormsen og Fageraas (2007) var å identifisere konfliktlinjer og ulike verdiorienteringer ved å studere hvordan forskjellige aktører forholder seg til

kulturarven, og dermed hvilken rolle kulturarven spiller i Rørossamfunnet i dag. Gjennom å konfliktanalysen er det mulig å få et bilde av forskjellig kunnskap/kompetanse og verdiprioriteringer, og av sosiale relasjoner, kommunikasjon og samhandling mellom aktørene. Analysen inneholder også en maktanalyse, dvs. hvilke midler ulike aktører har for å nå sine mål. Det er forskjell både på handlekraft og gjennomslagskraft når det gjelder hvilken makt aktører har å sette bak sine interesser. I analysen ser Guttormsen og Fageraas nærmere på hvilke formelle og uformelle institusjonelle ressurser som styrer ulike aktørers handlingsmønstre.

Den historiske Bergstaden er verdsatt av alle aktører, samtidig som visjoner om, behovet for og forståelsen av hva som skal være det moderne Røros, varierer. De institusjonelle ressursene er ulikt fordelt mellom aktørene, hvilket skaper handlings-situasjoner og -vilkår som legger føringer for utviklingen på lang sikt. Den formelle makten for utviklingen på Røros ligger hos forvaltningen på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå. Kommunen er forvalter etter plan- og bygningsloven, fylkeskommunen er forvaltningsinstans etter kulturminneloven, mens Riksantikvaren er overordnet myndighet. På lokalplan kommer i tillegg kulturminneforvalteren i kraft av sin rådgivende funksjon i kommunen og Rørosmuseumet med viktige forvaltningsfunksjoner i utøvelsen av sitt eierskap knyttet til statens eiendommer. Andre aktører omfatter eierne av hus og gårder på Røros, Uthusprosjektet (håndverksekspertise når det gjelder praktisk bygningsvern), Fortidsminneforeningens lokalavdeling Den gamle Bergstad, kurs- og oppdragscenteret Røros Ressurs, Bergstadens Vel, Gatas Vel og Røros Reiseliv.

I analysen har Guttormsen og Fageraas gått igjennom ni konkrete saker fra 2006, herunder saker knyttet til skilting av næringsvirksomhet, fargevalg på fasade til sangerhuset, byggendringer, bruksendringer, bilisme/parkering, ikke-kulturrelatert næringsutvikling (Nissegårdprosjekt) og arealutnyttelse til boligfelt, hotellvirksomhet og hyttebygging. Sakene er brukt som grunnlag for problematisere forvaltningsregimet for kulturarven på Røros og relatere praksisen på feltet til prinsipper for bevaring og verneideologi.

Både gjennom tidligere erfaring og de konkrete sakene finner Guttormsen og Fageraas en egen konflikt som utspiller seg mellom de ulike forvaltningsnivåene innenfor kulturminnevernet på Røros. Motsetningene oppfattes som en kompetansestrid mellom ulike aktører. Dette kan illustreres gjennom følgende sitat fra Guttormsen og Fageraas:

”Til lokalavisa Fjell-Ljom for noen år tilbake hevdet kulturminneforvalteren at kompetansestriden innen kulturminnevernet på Røros skyldes for mye statlig innblanding, og han legger mye av skylden for striden på Riksantikvaren. Den sentrale tilstedeværelsen gir næring til denne konflikten, uttalte han, og viser til at arbeidsoppgavene mellom de ulike forvaltningsnivåene ikke er klart nok definert (FL11.9.03). Kulturminneforvalteren pekte også på at kulturminnevernet på Røros vanskeliggjøres av at ansvaret hører til under to departementer (ibid.). Riksantikvaren var ikke enig i dette, og framholdt at Røros kommune må ta et større ansvar ved å utarbeide en egen forvaltningsplan for verdenskulturmynet (ibid.). At arbeidsoppgavene skulle være uklart definert mellom forvaltningsnivåene, er det heller ikke enighet om, idet Riksantikvaren viste til de respektive nivåenes lovregulerte forvaltningsansvar og at direktoratet har blitt mer restriktiv med å blande seg inn i saker som hører til på lokalt plan (ibid.). Men i den sosiale interaksjonen på kulturarvsfeltet på Røros er det ulik forståelse og praksis med hensyn til forvaltningens involvering i de konkrete sakene. Riksantikvaren selv påpekte i en sammenlikning av Bergstaden Hotel og en privat

huseier at det er "forskjell på fattig og rik" når det gjelder å få gjennomslag for utbyggingsønsker, også når det gjelder konsekvensene for å gå utover påbud som er gitt (ibid.)."

I 2003 evaluerte ICOMOS verdensarvstatusen på Røros, og i rapporten kom man med sterk kritikk mot måten Røros har forvaltet verdenskulturminnet. Rapportene konkluderer med at det er nødvendig med en klarere ansvarsfordeling mellom forvaltningsnivåene, samtidig som Kulturminnevernets stilling lokalt må styrkes (ICOMOS Norge 2003). ICOMOS anbefaler at det prioriteres høyt med å utarbeide en forvaltningsplan for verdenskulturminnet Røros.

Gjennomgangen av casene i Guttormsen og Fageraas (2008) viser at verdenskulturminnet Røros er en utfordring for kulturminneforvaltningen på alle nivåer og for forvaltningen generelt. For eksempel handler skiltproblematikken om ulik form for skilting og forholdet mellom nødvendigheten av profilering og hensynet til det historiske bybildet. Konflikten knyttet til Sangerhuset og Kaffestugguprosjektet viser uenighet mellom antikvarer, antikvarisk ekspertise og andre forvaltningsorganer. Utbyggingssaken vedrørende Bergstaden Hotel viser, at selv om prinsippene for forvaltningen er definert, kan ansvarsforholdene være uklare i den praktiske gjennomføringen. I forhold til Nissegårdsprosjektet kan det stilles spørsmål om kulturminneforvaltningen i visse sammenhenger er maktesløs når det gjelder å beskytte profilen til Røros som verdensarvsted. Og for hele det geografiske området innenfor det gamle kobberverkets økonomiske sone er det hele tiden et spørsmål om arealdisponering knyttet opp mot natur- og kulturverdier som angår forvaltningen av verdenskulturminnet.

En konklusjon i Guttormsen og Fageraas er at forvaltningen av verdenskulturminnet virker å være uforutsigbar, at det ikke er konsekvens i forvaltningen av saker som har med kulturarven å gjøre, også saker som tilsynelatende er av lik karakter, samt at forvaltningen synes å være i utakt med utfordringer som Rørossamfunnet står overfor i dag. Man har observert liten felles forståelse av hvordan det historiske bybildet skal kunne bevares samtidig som det skal gis rom for utvikling, næringsliv og verdiskaping. Bevaringen av bygningsmassen som autentisk objekt og mulighetene for vern gjennom bruk er med gjeldende praksis mer eller mindre uforenlig.

Guttormsen og Fageraas peker også på et ensidig fokus på kulturarven som verneverdi, samtidig som kampen om hvordan arealer skal disponeres i mye større grad involverer naturverdier. Det blir bl.a. nevnt at næringsaktørene ønsker å profilere både natur og kultur som en ressurs for å gjøre stedet til et attraktivt reisemål. Dette forholdet er også belyst i Bowitz (2008) og Bekken m.fl. (2008b), hvor det ser ut til at innbyggerne vektlegger stedets naturverdier i mye større grad enn kulturarven.

5 Kulturminnenes betydning for sysselsetting, bosetting og verdiskaping på Røros

5.1 I dag

De fysiske og landskapsmessige kulturminnene på Røros, og investeringene i dem, har vært en kilde til arbeidsplasser og inntekt for den lokale økonomien i en årrekke. De har vært viktige for innbyggernes tilknytning til stedet – deres identitet – men de undersøkelser vi har gjennomført tyder ikke på at identitetsfølelsen overfor hjemstedet nødvendigvis er sterkere på Røros enn andre steder. På Røros er man særlig stolte av kulturminnene og kulturarven, mens innbyggerne i andre kommuner kan føle like sterk identitet som følge andre forhold i sitt lokalsamfunn og sin hjemkommune. Våre undersøkelser av flyttemotiver og bostedspreferanser på Røros tyder heller ikke på at kulturminnene utgjør noen merkbar tiltrekningskraft for personer som vil flytte til Røros, eller tiltrekningskraft for ungdom på Røros i forhold til å bosette seg der når de skal etablere seg som voksne. Mulighetene til å kunne få en jobb og inntekt er den avgjørende faktoren for å etablere seg på et sted – det gjelder også Røros. Det kan nok være at Røros' renommé som interessant by med godt kulturliv og kulturminner har vært utslagsgivende for at enkelte har flyttet til Røros (eller unnlatt å flytte derfra), men omfanget synes altså å ha vært beskjedent.

Heller ikke synes Røros som "kulturby" å ha vært av merkbar betydning som markedsføringsmiddel og merkevare for industribedrifter lokalisert i Rørosregionen. Enkelte bedrifter har "Røros" i navnet, noe som imidlertid ikke Rørosbedrifter er alene om. Intervjuer med næringslivsledere på Røros viser at bedriftene ikke bruker Rørosnavnet særlig aktivt i markedsføringen og at de heller ikke tror at Rørosnavnet har noen særskilt, gunstig effekt i markedsføringssammenheng.

Rørossamfunnet har i flere år mottatt statlige tilskudd til vedlikehold og rehabilitering av bygninger. Dette er midler kommunen har fått som følge av kulturminnene, og midlene har virket stimulerende på den lokale økonomien. Slike gunstige effekter ville man fått for alle statlige overføringer, og er ikke effekter en kommune kan påregne å få uten at staten vedtar å bevilge midler. Vi anslår at de statlige tilskuddene til Røros årlig har gitt en sysselsettingseffekt på i størrelsesorden $\frac{3}{4}$ prosent.

Det er effektene fra kulturminnerelatert turisme og turistenes bruk av penger på Røros som kan sies å være de mest konkrete økonomiske effektene av kulturminnene på lokaløkonomien. Våre undersøkelser tyder på at kulturminnene på Røros er avgjørende for at en betydelig andel av de tilreisende til Røros faktisk dro dit. Vi konkluderer med at 60 prosent av dem som drar på ferie/fritidsreise til Røros gjør det på grunn av kulturminnene, og at 30 prosent av konferanseovernattingene på hoteller på Røros kan tilskrives kulturminnene. Turistenes pengebruk genererer jobber og inntekt i bedriftene turistene handler i, og blant underleverandører. Flere jobber fører til redusert utflytting og økt innflytting til kommunen. Det fører i sin tur med seg økte skatteinntekter og statlige tilskudd til kommunen, slik at økt kommunalt tjenestetilbud og flere ansatte i kommunen, kan finansieres.

Vårt anslag på en samlet effekt på 7 prosent på sysselsettingen og inntekt på Røros, ivaretar disse effektene fra kulturminnerelatert turismen. Som omtalt over, er eventuelle

gunstige effekter på lokaløkonomien av at kulturminnene gjør det mer attraktivt å bosette seg på Røros, trolig så små at de kan ses bort fra.

Kulturminnevernet på Røros har ofte vært et konflikttema i utbyggingssaker i kommunen. Vernehensyn har lagt restriksjoner på utforming av offentlige og private bygg, og vært begrensende på arealbruk i forbindelse med næringsvirksomhet, boliger og infrastruktur. Våre analyser synliggjør de positive effektene man på samfunnsnivå kan oppnå ved å bevare og vedlikeholde kulturminnene ved å opprettholde Røros' attraktivitet som reisemål for turister.

5.2 I fremtiden

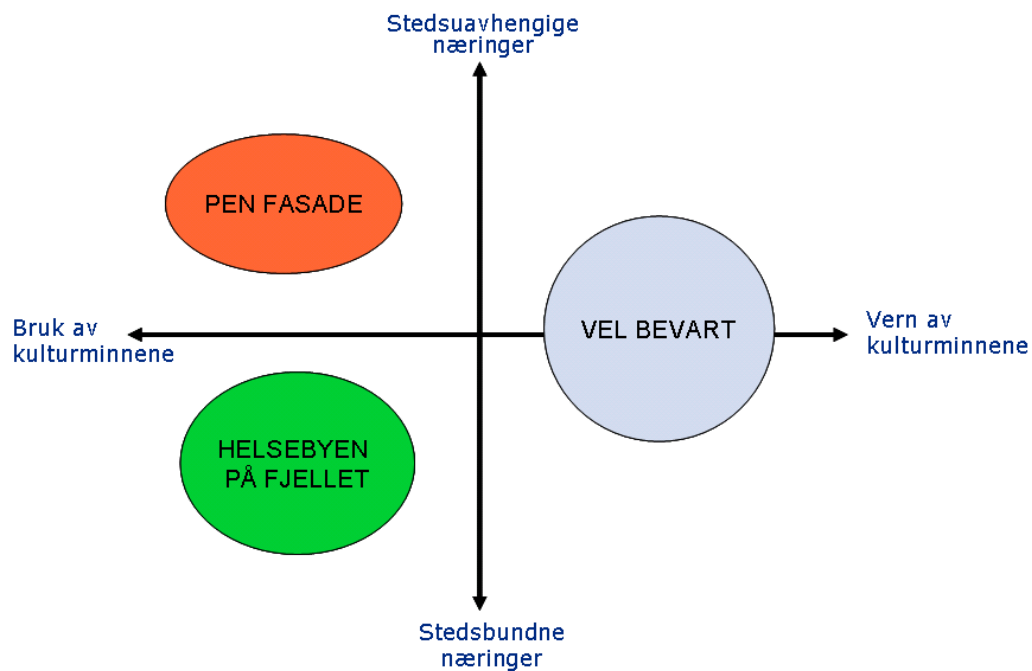
Prosjektet ble avsluttet med utarbeiding av tre scenarier for utviklingen av kulturminnene og den lokale økonomien på Røros frem mot 2025, se Ibenholt m.fl. (2009). I denne forbindelse er det viktig å presisere at et scenario *ikke er noen prognose* for hvordan vi tror utviklingen kommer til å se ut. Et scenario trenger heller ikke være en beskrivelse av en spesielt ønsket utvikling. Hensikten med et scenario er å synliggjøre tendenser og sannsynlige konsekvenser av ulike valg og trender. For eksempel vil scenarier som provoserer til debatt, kunne være svært nyttige i å fremme en konstruktiv utviklingsprosess og nye erkjennelser på Røros og i andre lokalsamfunn hvor kulturminner spiller en rolle.

Scenarioprojektet startet opp med en workshop på Røros hvor ulike interessenter på Røros samt andre offentlige myndigheter deltok. I workshop'en ble viktige drivkrefter for utviklingen av Røros og for kulturminnefeltet diskutert, samt hvilke områder hvor usikkerheten synes størst og hvilke områder som politiske valg spiller en stor rolle for. Basert på diskusjonene endte vi opp med et scenariokryss hvor de to akslene besto av dimensjonene:

- Kulturminner: vern vs. Bruk. Med dette mener vi at den dominerende strategien i forvaltningen av kulturminnene er enten bruk eller vern, men ikke nødvendigvis at man i vernescenariene kun er opptatt av vern og *vice versa*. I et vernescenario kan fortsatt kulturminnene brukes til næringsformål eller annet, men dette vil alltid være underordnet vernet (i eventuelle konflikter vil i de aller fleste tilfellene vernet stå sterkere enn bruken), mens det omvendte gjelder i bruksscenariene.
- Næringsstruktur: stedsbundne vs. stedsuavhengige næringer. Dette gjenspeiler en utvikling av næringsstrukturen hvor enten alle virksomheter som ikke fysisk er bundet til Røros (dvs. ikke er avhengig av en spesiell ressurs eller knyttet til de personer som faktisk befinner seg på Røros) i en fortsatt globalisering har flyttet mesteparten av sin virksomhet til andre steder, primært utlandet (lavkost), dvs. at virksomheter som er stedsbundne dominerer næringsstrukturen. Eller at de stedsuavhengige (mobile) næringene som industri og tjenestenæringer som IT og design har valgt å bli eller etablere seg på Røros.

Scenariokrysset legger opp til i alt fire scenarier; vern og stedsuavhengige næringer, vern og stedsbundne næringer, bruk og stedsuavhengige næringer og bruk og stedsbundne næringer. Vi valgte imidlertid å redusere dette til tre scenarier, hvor de to førstnevnte ble slått sammen til et, vern og en blanding av stedsuavhengige og stedsbundne næringer.

Figur 5.1 Scenariokrysset

Helsebyen på fjellet er historien om et vakkert, trygt og imøtekommende Røros i en verden som etterspør slike verdier. Røros har klart det mange mindre byer ikke har klart. De har funnet en næringsmessig nisje som spiller sammen med kommunens egenart, både kulturelt og fysisk. Etter mange års turbulens er kommunens innbyggere seg meget bevisst at byen og kommunen er kjent som helsebyen på fjellet. Kulturminnene gjør byen særpreget og gjør mange nysgjerrige på byen. Men det er naturen, alle tilbudene for opplevelser og velvære i og ved naturen, samt det gode helsetilbudet som lokker flest besøkene. Sykehusets spesialisering innen skadebehandling (spesielt ortopedi) og forebyggende helsearbeid trekker pasienter fra langt utenfor regionen, både Norge, Sverige og mer langveisfarende.

En pen fasade er historien om hvordan Rørossamfunnet utviklet seg til å bli det administrative og kommersielle knutepunktet i Fjellregionen gjennom økt satsing på turisme, konferansemarkedet og småskala tjenesteyting. Kulturminnene på Røros har vært viktige for utviklingen, men primært som en kulisse for annen virksomhet eller fordi de støtter opp om den immaterielle verdien av kulturarven. De fysiske kulturminnene har dermed vært under stadig press – ikke minst der det er avvikende vurderinger mellom befolkningen/turistene og vernemyndighetene. En del fysiske minner er med fjernet fra sitt "rette element" og plassert på museum, mens andre har fått vike for nødvendig ekspansjon.

Vel bevart er historien om hvordan Rørossamfunnet utviklet seg til å bli et nasjonalt og til dels internasjonalt sentrum for bevaring av trebebyggelse. NTNU har, i samarbeid med Riksantikvaren og UNESCO, etablert et internasjonalt studietilbud, som er populært blant mange yrkesgrupper, for eksempel arkitekter og håndverkere. Men samtidig begynner Røros by å ligne mer og mer på et museum, hvor annen aktivitet enn den som er knyttet til bevaringen av stedet har vanskeligheter med å overleve. Røros har ikke klart å øke tilstrømningen av turister nevneverdig, og de som kommer til Røros i 2020 er først og fremst den harde kjernen av "verdensarvturister". På den andre siden har man mange tilreisende studenter, antikvarer og tradisjonelle handverkere, som kommer til Røros for å se og lære om bevaring. Men for mange har Røros blitt et

kjedelig sted hvor det skjer lite, og stedet er etter hvert blitt alt mindre attraktivt for etablering av ny næringsvirksomhet.

De tre scenariene har alle sine styrker og svakheter, men det som forener de er at de alle regner med at verdiskapingen på Røros kommer til å utvikle seg omtrent som landsgjennomsnittet. Sammensetningen av denne verdiskapingen skiller seg imidlertid mellom scenariene, og også hvor stor rolle kulturminnene spiller for denne. I det scenariet hvor kulturminnene spiller størst rolle, vel bevart, har den verdiskapingen som de bidrar med kommet stort sett istedenfor annen virksomhet og ikke på toppen av denne.

Det kan være verdt å merke seg at kulturminnene stort sett har blitt bevart i samtlige scenarier, men med litt ulik begrunnelse. I Helsebyen på fjellet bevarer man det vakre og estetiske, for å gi de besøkende en estetisk opplevelse som forhåpentlig harmonerer med resten av oppholdet. I det mest kommersielle scenariet Pen fasade fungerer kulturminnene som kulisse for annen virksomhet, og har sin legitimitet knyttet til økonomiske verdier. I vernescenariet Vel bevart vernes både det vakre og det mindre vakre, ettersom det er det autentiske som vektlegges. Det er kun i en Pen fasade som verdensarvstatusen for alvor er truet.

Næringslivet i 2020 er forventet å se nokså forskjellig ut sammenlignet med 2008, og det er primært industrivirksomhetene som har blitt erstattet med andre typer av virksomheter. Alle tre scenariene beskriver et næringsliv som er preget av mange små aktører, om enn innenfor til dels like næringer. Det er i Pen fasade at næringslivet er mest diversifisert, og dermed i prinsippet mest robust mot internasjonale og nasjonale endringer i rammevilkår. Samtidig er det i dette scenariet en stor ”turnover” blant bedriftene, noe som kan virke destabiliserende. Det er heller ikke gitt at det for et lite samfunn som Røros er viktigst med et mest mulig diversifisert næringsliv, ut fra noen hensyn kan det være bedre å fokusere mot et par hovednæringer, slik som tilfelle er i Helsebyen på fjellet og Vel bevart.

På Røros har industrien tradisjonelt vært en meget viktig næring, med relativt stabil og høy andel av total sysselsetting. Det har derfor ikke vært noe behov for en felles satsing på alternative næringer. Det kan imidlertid ikke utelukkes at en videre ”av-industrialisering” etter hvert vil gi et større behov for å satse på andre virksomheter. Hvilke virksomheter som det satses på er et resultat av eksterne faktorer, litt tilfeldigheter, men også hva man foretar seg i kommunen. Våre scenarier er et forsøk på å vise hvordan ulike drivkrefter kan samvirke og forme utviklingen.

Referanser

- Baadsvik and Daugstad (2003): *Kulturminner og kulturmiljøer som grunnlag for verdiskaping*, NINA Oppdragsmelding 783, Norwegian Institute for Nature Research, Trondheim.
- Becken, Lars-Erik, Einar Bowitz og Karin Ibenholt (2008a): "Turister på Røros", Econ Pöyry Arbeidsnotat 2008-002, Oslo.
- Becken, Lars-Erik, Einar Bowitz og Karin Ibenholt (2008b): "Ungdoms stedsidentitet i og rundt Røros", Econ Pöyry Arbeidsnotat 2008-003, Oslo.
- Bowitz, Einar (2008): "Innflyttere til Røros, spørreundersøkelse", Econ Pöyry arbeidsnotat 2008-001, Oslo.
- Bowitz, Einar og Karin Ibenholt (2006): "Economic Impacts of cultural heritage – research and perspectives". Econ Working Paper 2006-003, Oslo.
- Bowitz, Einar og Karin Ibenholt (2006): "Overdrevne forventninger. Kulturminner og økonomisk verdiskaping". *Fortidsvern* 31, nr 4: 22-23.
- Bowitz, Einar og Karin Ibenholt (2009): "Economic impacts of cultural heritage - research and perspectives". *Journal of Cultural Heritage* (in press).
- Brønne, Jon og Sidsel Andersen (2006): *Kulturminneforvaltnings- og planhistorien på Røros*. NIKU Rapport nr 10, Oslo.
- ECON (2003): *Kulturminner og næringsutvikling – eksemplene Møllebyen i Moss, Levanger-Inderøy-Verdal*, ECON-rapport 121-2003, Oslo.
- Fjose, Sveinung og Einar Bowitz (2008): "Ringvirkninger av kulturminnene på Røros", Econ Pöyry Arbeidsnotat 2008-005, Oslo.
- Guttormsen, Torgrim Sneve og Fageraas, Knut (2007): *Kulturarv som kapital. En analyse av kulturarvskapitalens diversitet på Røros som et grunnlag for tenkning om verdiskaping*. NIKU Rapport nr 15, Oslo.
- Ibenholt, Karin 2007: Økonomisk verdiskaping og Røros. I: *Kulturminner og verdiskaping i Norden*. Nordisk workshop, Oslo, 2.-3. mai 2007 (red. Atle Omland, Birgitte Skar og Knut Fageraas), TemaNord 2007/609: 97-104. Nordisk Ministerråd, København.
- Ibenholt, Karin, Rolf Røtnes og Lars-Erik Becken (2009): *Scenarier for kulturminner og verdiskaping på Røros*. Econ Pöyry Forskningsrapport 2009-00x, Oslo.
- Navrud, S. and R.C. Ready (2003): *Valuing Cultural Heritage, Applying Environment Valuation Techniques to Historic Buildings, Monuments and Artifacts*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK.
- Vreim, Halvor (1944): "Pleien av et bybillede: gater og hus på Røros", *Fortidsminner* nr 27, Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring.

VEDLEGG I: Om prosjektet

Delprosjektene

Prosjektet startet opp mai 2005, og ble avsluttet sommeren 2008. Det har bestått av 7 delprosjekter:

1. Kartlegging av forvaltningsregimet på Røros

Dette prosjektet gir en historisk oversikt over hvordan kulturminnene på Røros har vært forvaltet fra begynnelsen av 1900-tallet frem til i dag. Parallelt med kulturminneforvaltningen beskrives også den mer overgripende planforvaltningen i samme periode. Kartleggingen er basert på dokumentstudier og samtaler med et utvalg lokale ressurspersoner. I kapittel 3.1 redegjør vi kort for dette prosjektet, men viser ellers til Brønne og Andersen (2006) for en grundig dokumentasjon av forvaltningen i et historisk perspektiv.

2. Teoretisk bakgrunn

Dette delprosjektet har bestått av en litteraturstudie og teoretisk vurdering av modeller for å beregne lokal verdiskaping av kulturminner. Resultatene i dokumentert i Bowitz og Ibenholt (2006) og Ibenholt (2007).

3. Analyse av verdiskaping i næringslivet

Problemstillingen i dette delprosjektet har vært hvor stor økonomisk verdiskaping kulturminnene bidrar med. Vi har herunder vurdert omfang av tilreisende, hvor viktige kulturminnene er for turistene (dvs. hvor stor andel av turistene som besøker Røros primært grunnet kulturminnene), turistenes konsum samt kulturminnenes betydning for bedriftslokalisering og for bedrifters markedsføring.

Innenfor prosjektet er det gjennomført en spørreundersøkelse blant turistene sommeren 2006 og 2007, samt dybdeintervjuer med 40 næringsaktører på Røros.

Prosjektresultatene er dokumentert i Becken m.fl. (2008a) og Ibenholt (2008).

4. Analyser av kulturminnenes betydning for inn- og utflytting

Kulturminner kan antas å ha en betydning når man velger bosted. Dette viser bl.a. spørreundersøkelser hvor folk blir bedt om å gi en generell vurdering av ulike faktorer som påvirker valg av bosted (dvs. undersøkelser som ikke er knyttet til en bestemt flyttebeslutning). For å belyse hvorvidt dette har hatt betydning for folk som nylig har flyttet til Røros og for ungdommer som vurderer å flytte ut av regionen har vi gjennomført to spørreundersøkelser.

Den første var rettet mot personer som flyttet inn til Røros i perioden 2004-2006, denne ble gjennomført pr. telefon i juni 2007, se Bowitz (2008) for en beskrivelse av denne undersøkelsen.

Den andre undersøkelsen var rettet mot elever på videregående skole, og her ble det gjennomført en undersøkelse på Røros og en på Nord-Østerdal (Tynset) videregående

skole. Ved undersøkelsen på Røros ble spørreskjemaet delt ut til alle elever som var nærværende den dag undersøkelsen ble gjennomført, mens undersøkelsen på Tynset ble gjennomført ved hjelp av et elektronisk spørreformular. Se Becken m.fl. (2008b) for en beskrivelse av de to undersøkelsene blant ungdommene.

5. Analyse av forholdet mellom kommersielle interesser og verneinteressene

I dette delprosjektet har vi undersøkt hvordan kulturarven på Røros har vært og er en arena for kommunikasjon mellom ulike interesser og mellom ulike grupper i samfunnet. Delprosjektet er gjennomført ved en kombinasjon av dokumentanalyser (dvs. analyse av politiske og administrative dokumenter) og gjennom intervjuer med personer i lokalsamfunnet, for eksempel politikere, representanter for frivillige organisasjoner, offentlig ansatte, og næringslivet.

Prosjektet er dokumentert i Guttormsen og Fageraas (2007):

6. Syntese

Delprosjektene 1-5 gir svar på kulturarvens økonomiske betydning for den lokale økonomien, belyst fra ulike synsvinkler. I delprosjekt 6 har vi sammenfattet resultatene fra de ulike analysene. Resultatene fra de ulike studiene kan ikke uten videre legges sammen, ettersom studiene har hatt ulike muligheter for å kvantifisere de studerte effektene. Sammenstillingen har derfor både noen kvantitative beregninger, dokumentert i Fjose og Bowitz (2008) og noen kvalitative vurderinger, dokumentert i den foreliggende rapporten.

7. Scenarioer for Røros

Problemstillingen i dette delprosjektet har vært hvilke konsekvenser resultatene fra de foregående delprosjektene kan ha for utviklingen av Røros frem mot 2025.

Prosjektet er gjennomført som en begrenset scenarioprosess, hvor inviterte aktører fra lokalmiljøet deltok i en workshop, hvor formålet var å innenfor en strukturert ramme diskutere hvilke drivkrefter man tror vil bli de viktigste for utviklingen av Røros og for kulturminnefeltet framover, hvilke områder hvor usikkerheten synes størst, samt på hvilke områder politiske valg spiller en stor rolle. Deltakerne ble også bedt om å skissere fire mulige fremtidsbilder. Basert på denne workshopen har Econ Pöyry videreutviklet scenarioene, se Ibenholt m.fl. (2009), og kapittel 5.

VEDLEGG II: Referansegruppen

Prosjektet har en lokal referansegruppe som består av følgende personer:

Jon Stav, Røros kommune

Magne Fjæran, Røros kommune

Agnar Aas, tidligere Rørosbanken

Kari Kluge, Røros Reiselivslag

Hans-Petter Kvikne, Hotell Røros

Jon Bryde, Rørosmuseet

Berit Bakosgjelten, Røros ressurs

Olov Grøtting, Regionrådet for Fjellregionen

Marie-Louise Anker, Sør-Trøndelag fylkeskommune

Stene Berg, Riksantikvaren